



INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

REEDUKACE DYSLALIE II

EVA ZEZULKOVÁ



PODPORA TERCIÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ
STUDENTŮ SE SPECIFICKÝMI
VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI
NA OSTRAVSKÉ UNIVERZITĚ V OSTRAVĚ

CZ.1.07/2.2.00/29.0006

OSTRAVA, ČERVEN, 2014

Studijní opora je jedním z výstupu projektu ESF OP VK.

Číslo Prioritní osy:	7.2
Oblast podpory:	7.2.2 – Vysokoškolské vzdělávání
Příjemce:	Ostravská univerzita v Ostravě
Název projektu:	Podpora terciárního vzdělávání studentů se specifickými vzdělávacími potřebami na Ostravské univerzitě v Ostravě
Registrační číslo projektu:	CZ.1.07/2.2.00/29.0006
Délka realizace:	6.2.2012 – 31.1.2015
Řešitel:	PhDr. Mgr. Martin Kaleja, Ph.D.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Název: Reeducace dyslalie II
Autor: Eva Zezulková

Studijní opora k inovovanému předmětu: *Souvislá logopedická praxe SPXLG*

Jazyková korektura nebyla provedena, za jazykovou stránku odpovídá autor.

Recenzent: *Mgr. Jarmila Rakusová*
Speciálně pedagogické centrum pro děti, žáky a studenty s PAS a vadami řeči
Kpt. Vajdy 1a, Ostrava - Zábřeh

© doc. Mgr. Eva Zezulková, Ph.D.
© Ostravská univerzita v Ostravě
ISBN 978-80-7464-637-9

Průvodka dokumentem: Reedukace dyslalie II
nápisy tří úrovní (pomocí stylů Nadpis 1–3), před nimi je znak #
na začátku dokumentu je automatický obsah (#Obsah)
obrázky vynechány, zůstávají pouze původní popisky vložené mezi znaky @... &
tabulky jsou v textu pouze symetrické, vloženy mezi znaky @... &
vyznačení řezu písma vloženo mezi znaky \$...\$

Eva Zezulková

Reedukace dyslalie II

**Studijní opora projektu Podpora terciárního vzdělávání studentů se specifickými
vzdělávacími potřebami na Ostravské univerzitě v Ostravě**

Ostrava, červen 2014

ISBN\$

OBSAH:

#Úvod	3
#1 Metodika vyvozování hlásek	4
#1.1 Vyvozování konzontanů – vlastní úžinové (středové) frikativy (třené).....	4
#1.2 Vyvozování konzontanů – úžinové frikativy (sibilanty)	8
#1.3 Vyvozování konzontanů – úžinové (kmitavé vibranty)	12
#1.4 Vyvozování konzontanů – úžinová frikativa (boková laterála)	16
#2 Vybrané oblasti orientační logopedické diagnostiky dětí předškolního věku	18
#2.1 Význam orientační logopedické diagnostiky	18
#2.2 Orientační vyšetření sluchu	20
#2.3 Orientační vyšetření fonematické diferenciaci	21
#2.4 Orientační diagnostika řečového projevu se zaměřením na jazykové roviny	25
#2.4.1 Orientační vyšetření lexikálně sémantické jazykové roviny (slovní zásoby).....	25
#2.4.2 Orientační vyšetření gramatické jazykové roviny	26
#2.4.3 Orientační vyšetření pragmatické jazykové roviny	26
#2.4.4 orientační vyšetření zvukové jazykové roviny.....	26
\$Citovaná a doporučená literatura\$	28

#Úvod

Obsah předloženého textu Reedukace dyslalie II navazuje na obsah studijní opory Reedukace dyslalie I. Reedukace dyslalie a logopedická prevence jsou dílčími oblastmi logopedické péče, kterou v širším pojetí vnímáme jako oblast předcházení vzniku poruch komunikace a čtenářských obtíží, dále také jako oblast péče o kulturu řečového projevu mladé generace. Zcela oprávněně proto vzrůstají nároky na profesní kompetenci pedagogů v mateřských školách a v primárním vzdělávání. Mezi nimi mají své nezastupitelné místo vedle kompetence pedagogické, didaktické, komunikační a sociální také kompetence diagnostické. Diagnostické dovednosti souvisí jak s respektováním vývojových individuálních charakteristik dítěte, tak s přizpůsobením stylu práce jednotlivcům i skupinám. Pedagogové provádí průběžně orientační pedagogickou diagnostiku na základě dlouhodobého a každodenního styku s dítětem, aby mohli vytvořit příznivé podmínky pro výchovu a vzdělávání a reagovat na aktuální potřeby dětí. Musí být schopni posoudit vývojovou úroveň jednotlivých dětí. Pouhý chronologický věk nemůže stačit k dobré orientaci v tom, co dítě umí a dovede. K diagnostickým schopnostem řadíme také dovednost provádět orientační diagnostiku

jazykových schopností a komunikačních dovedností dítěte s cílem plánovat efektivní posilování komunikační kompetence. Přirozeným požadavkem je odpovídající vysokoškolské logopedické vzdělání (logoped, logopedický asistent) alespoň jedné z učitelek příslušné mateřské školy či základní školy, která by primární logopedickou prevenci na svém pracovišti odborně garantovala. Jen tak se lze vyhnout jednostrannosti a porušení rovnováhy ve vývoji řeči např. upřednostňováním zvukové (výslovnostní) roviny na úkor ostatních.

Včasná diagnostika rizikových projevů dílčích způsobilostí komunikační kompetence v předškolním období by měla být spouštěcím mechanismem pro intenzivní stimulaci a podporu řečových a jazykových dovedností dítěte před vstupem do základní školy, popř. signálem k doporučení širší odborné péče z důvodu využití nejpřirozenějšího vývojového období pro osvojení řeči.

Studijní opora je primárně určena studujícím studijních oborů speciální pedagogika, učitelství pro mateřské školy a učitelství pro primární vzdělávání.

autorka

§Po prostudování textu budete znát: §metodiku vyvozování úžinových konzontů, význam orientační logopedické diagnostiky, základní principy vybraných oblastí orientační logopedické diagnostiky dětí předškolního věku.

§Získáte: §popis metodického postupu reedukace dyslalie se zaměřením na úžinové konzonty, návrh průběhu orientačního vyšetření sluchu, návrh průběhu orientačního vyšetření fonemické diference, návrh průběhu orientačního vyšetření lexikální jazykové roviny, návrh průběhu orientačního vyšetření gramatické jazykové roviny, návrh průběhu orientačního vyšetření pragmatické jazykové roviny, návrh průběhu orientačního vyšetření zvukové jazykové roviny.

#1 Metodika vyvozování hlásek

§V této kapitole se dozvíte: §jak se vyvozují úžinové konzonty dle ortoepické normy.

§Po jejím prostudování byste měli být schopni: § popsat etapy reedukace vlastních úžinových konzontů (středových); popsat etapy reedukace úžinových konzontů (kmitavých vibrantů); popsat etapy reedukace úžinových konzontů (sykavek - sibilantů); popsat etapy reedukace úžinového konzontu (bokové laterály); orientovat se v metodách reedukace dyslalie a uvést konkrétní příklady.

§Klíčová slova kapitoly: *identifikace hlásky, auditivní diference, vyvození hlásky, fixace hlásky, automatizace hlásky.* §

§Průvodce studiem § Jednotlivé hlásky z fonetického hlediska nejsou univerzálními ustálenými zvuky, ale proměňují se (výškou, trváním, silou) podle svého postavení a kontextu s ostatními hláskami. Je proto nezbytné akceptovat alespoň hlásku v pozici iniciální (na začátku slova), mediální (uprostřed slova) a finální (na konci slova).

#1.1 Vyvozování konzontů – vlastní úžinové (středové) frikativy (třené)

§F V SOUHLÁSKY VLASTNÍ ÚŽINOVÉ (středové frikativy)

Auditivní diference F- V : §

FA –VA, FÁ –VÁ, FO –VO, FÓ –VÓ, FU –VU, FÚ –VÚ, FE - VE , FÉ – VÉ, FY – VY, FÝ – VÝ
FANKA (jméno) – VANKA, FÍKO – VÍKO, FRKÁ (kůň) – VRKÁ (holub)

§F Ú ž i n o v á , r e t o z u b n á (labiodentální), třená (středová), neznělá

Identifikace hlásky § Úžina se u hlásky [f] tvoří tak, že spodní ret se přibližuje k horním řezákům, v úžině se tvoří šum. Jazyk je v postavení neutrálním, jeho hrot se opírá o dolní dásně. Měkké patro uzavírá vstup výdechovému proudu do dutiny nosní. Při neznělé hlásce [f] je artiklace pevnější, než při znělém [v], kdy je šum překrýván zněním hlasu, takže je někdy méně zřetelné.

ŠVyvození hlásky metodou nepřímouŠ

FÍ FÍ FÍ (vítr fouká), HAF, HAF, PIF PAF, UF UF (námaha), FUJ FUJ (je to ošklivé), FIDLI FIDLI (na housličky)

ŠVyvození hlásky metodou přímouŠ

Izolovaně. F F F (dítě si kontroluje správné artikulační postavení rtů, jazyka a čelistního úhlu – spodní ret je přiblížen k horním zubům, čelisti jsou od sebe mírně vzdáleny, jazyk se artikulace neúčastní, hrot jazyka se opírá o spodní dásně, hlasivky jsou v klidu, je to hláska neznělá). Ve spojení s vokály. FÁ- FÉ –FÍ- FÓ –FÚ, AFA -EFE -IFI –OFO- UFU

ŠVyvození hlásky metodou substitute: Š

vycházíme z foukání, popř. pískání a současně prstem přitlačíme spodní ret k horním řezákům; z šeptaného [v] – znělost je eliminována

ŠFixace nového mluvního stereotypuŠ

Zapojení do slov FANDA ,FIFI, FÍKY, FOUKÁ, HAFÍK, FUNÍ, BAFÁ. Zapojení do vět FANDA, FIFI – [spojka, sloveso] – FÍKY, FOUKÁ, FIDLI, FIDLI, HAFE!

ŠAutomatizace správné výslovnostiŠ

FOUKÁ VENKU FOUKÁ, HAF SE Z BOUDY KOUKÁ. FANDA VOLÁ NA HAFÁ, AŽ VSTANE A ZAHAFÁ. HAFÁ HAF, ŽE NEVSTANE, AŽ TO FOUKAT PŘESTANE.

ŠChyby při vyvozování hlásky FŠ

Ret je příliš silně přitisknutý k horním zubům (vytváří závěr) nebo je vtažený do dutiny ústní – výsledkem je místo třeného [f] explozivní [f]. Ret se nepřitiskne k horním zubům vůbec, tím mezi nimi vznikne velká úžina. Slabý výdechový proud. Dítě tvoří místo úžiny retní závěr a hláska [f] zní jako [p].

ŠV Úžinová, retozubná (labiodentální), třená (středová), znělá

Identifikace hláskyŠ

Úžina se u hlásky [v] tvoří tak, že spodní ret se přibližuje k horním řezákům, v úžině se tvoří šum. Jazyk je v postavení neutrálním, jeho hrot se opírá o dolní dásně. Měkké patro uzavírá vstup výdechovému proudu do dutiny nosní. Artikulace není tak pevná jako při neznělé hlásce [f], při znělém [v] je šum překrýván zněním hlasu, takže je někdy méně zřetelné.

ŠVyvození hlásky metodou nepřímouŠ

VIJÉ, VIJÓ (poháníme koničky)

ŠVyvození hlásky metodou přímouŠ

Izolovaně. V V V (dítě si kontroluje správné artikulační postavení rtů, jazyka a čelistního úhlu – spodní ret je přiblížen k horním zubům, čelisti jsou od sebe mírně vzdáleny, jazyk se artikulace neúčastní, hrot jazyka se opírá o spodní dásně; hlasivky vibrují, je to hláska znělá) Ve spojení s vokály, VÁ- VÉ –VÍ- VÓ- VÚ, AVA- EVE- IVI- OVO –UVU

ŠVyvození hlásky metodou substitute: Š

Dítě vyslovuje prodloužené úúúúú ve spojení s další samohláskou, např. úa, úe, úi, úo, úu. Když se při artikulaci současně přitiskne spodní ret k horním řezákům, ozve se zvuk va ve vi vo vu. Ozvučením [f] - dítě si zároveň odhmatává činnost hlasivek rukou.

ŠFixace nového mluvního stereotypuŠ

Zapojení do slov, VÉNA, VANA, VODA, VOLÁ, VONÍ, VÁBÍ, EVA, IVA, MÁVÁ, NOVÝ, Zapojení do vět, VÉNA VOLÁ – EVO! IVO! JE NOVÉ – NENÍ NOVÉ, VONÍ [obrázky květin]

ŠAutomatizace správné výslovnostiŠ

VÉNO, VÉNO, PODEJ VANU, VYKOUPÁME NOVOU PANNU. TU JE VODA, TU JE VANA, UŽ JE PANNA VYKOUPANÁ.

ŠChyby při vyvozování hlásky VŠ

Ret je příliš silně přitisknutý k horním zubům (vytváří závěr) nebo je vtažený do dutiny ústní – výsledkem je místo třeného [v] explozivní [f]. Ret se nepřitiskne k horním zubům vůbec, tím mezi nimi vznikne velká úžina. Slabý výdechový proud. Dítě tvoří místo úžiny retní závěr a hláska [v] zní jako [b].

§Úkoly k textu: §

Popište polohu pohyblivých artikulačních orgánů při vyvozování vlastních úžinových středových souhlásek [f], [v]. Vysvětlete akustické a artikulační rozdíly. Realizujte prakticky vyvození souhlásek izolovaně a ve spojení s vokály s vědomým zapojením optické a akustické kontroly (před zrcadlem).

§J Úžinová tvrdopatrová (palatální), třená (středová), znělá

Identifikace hlásky§

Při artikulaci konsonantu [j] se okraje jazyka přitisknou po obou stranách k okrajům tvrdého patra. Hrot jazyka se opírá o dolní řezáky. Mezi jazykem a patrem se vytváří dosti široký průchod pro výdechový proud, proto je třecí šum málo výrazný. Retní otvor je poněkud prodloužen, koutky jsou částečně zaostřeny. Měkké patro tvoří patrohltanový závěr. Je to hláska znělá, nepárová.

§Vyvození hlásky metodou nepřímou§

JÉJE, JEJDA JEJDA

§Vyvození hlásky metodou přímou§

Ve spojení s vokály (izolovaně hlásku nevyvozujeme), JÍ- JÉ –JÁ- JÓ- JÚ, ÍJÁ- ÍJÉ –ÍJÁ- ÍJÓ- ÍJÚ

§Vyvození hlásky metodou substitute: §

Vycházíme z hlásky [i], [í], které dítě vyslovuje ve spojení se samohláskou [á], aby dítě při artikulaci mělo možnost vidět pohyb jazyka směrem dolů. Dítě vyslovuje samohlásku [i] při zmenšeném čelistním úhlu a větším zaostřování koutků úst (široký úsměv) prodlouženě a ve spojení se samohláskami. Z „iá, ié, ió, iú, ii“ postupně vznikne „já, jé, jó, jú, jí“, opačným postupem vyvodíme koncové [j] – „aj, ej, ij, oj, uj“. Vysloví-li dítě hlásku [j] správně ve spojení se všemi samohláskami, začneme vyvozovat samostatné [j] fixací kinesteze hlásky.

§Fixace nového mluvního stereotypu§

Zapojení do slov JÁ, JANA, JÉ, JÉJE, JÁJA, PÁJA, ÁJA, MÁJA, JÍ, JÍME, JÁMA, JEDE, MYJE, JENDA, DÁJA, KÁJA

Zapojení do vět JÁJA, PÁJA, ÁJA, MÁJA – JEDE, MYJE, JÍ

§Automatizace správné výslovnosti§

JANO, JANO, PODEJ VANU, VYKOUPÁME NOVOU PANNU. TU JE VODA, TU JE VANA, UŽ JE PANNA VYKOUPANÁ.

§Chyby při vyvozování hlásky J§

Hláska [j] je náročná na pevný patrohltanový závěr. Děti někdy vyslovují hlásku s nosovým zabarvením, tedy s uvolněným patrohltanovým závěrem. Dítě silně přitlačí jazyk k tvrdému patru, místo [j] zazní [k] nebo má hláska [j] chrčivý zvuk. Může se vyskytnout patologická výslovnost –**§ jotacismus §** - jako symptom huhňavosti, palatolalie a dysartrie. Samostatně se vyskytuje vzácně.

§Úkoly k textu: §

Popište polohu pohyblivých artikulačních orgánů při vyvozování vlastní úžinové středové souhlásky [j]. Vysvětlete akustické a artikulační vlastnosti. Realizujte prakticky vyvození souhlásky ve spojení s vokály a s vědomým zapojením optické a akustické kontroly (před zrcadlem).

§CH H SOUHLÁSKY VLASTNÍ ÚŽINOVÉ (středové frikativy)

Auditivní diferenciac

CH- H : \$ CHA –HA, CHÁ –HÁ, CHO –HO, CHÓ –HÓ, CHU – HU, CHÚ – HÚ, CHE - HE , CHÉ – HÉ, CHY – HY, CHÝ – HÝ, CHODÍ – HODÍ, HOUBA - CHLOUBA

\$CH Úžinová, měkkopatrová (velární), třená (středová), neznělá

Identifikace hlásky\$

Tento konsonant se tvoří na stejném místě jako měkkopatrové okluzívy [k] – [g], na rozdíl od nich je hláska úžinová. Výdechový proud prochází úžinou, kterou tvoří zadní část hřbetu jazyka a začátek měkkého patra. Na rozdíl od hlásky [j] má [ch] výraznější a drsnější třecí šum, který při její realizaci není překrýván zněním hlasu (je to souhláska neznělá). Hrot jazyka se opírá o dolní řezáky nebo je volně v dutině ústní. Patrohltanový závěr je utvořen, uzavírá výdechovému proudu vstup do rezonanční dutiny nosní.

\$Vyvození hlásky metodou nepřímou\$

CHACHACHA, CHICHICHI, ÓCH, ÓCHICH, ÁCH, ÁCHICH

\$Vyvození hlásky metodou přímou\$

Izolovaně. CH CH CH (zahříváme ruce, dítě odhmatává artikulační výdechový proud na hřbetu ruky, vhodné je upozornit na nečinnost hlasivek odhmatáním na hrtanu)

Ve spojení s vokály. CHÁ- CHÓ- CHÚ- CHÉ- CHÍ, ÁCH- ÓCH- ÚCH- ÉCH- ÍCH

\$Vyvození hlásky metodou substitute: \$

Pomocí tzv. aspirovaného prodlouženého [k], dítě vyslovuje kchchch. Zde je nutné upozornit na možné potíže s oddělením [k] od [ch] v důsledku těsného artikulačního postavení.

\$Fixace nového mluvního stereotypu\$

Zapojení do slov: CHATA, CHÁPE, CHODÍ, CHOVÁ, CHUDÝ, CHYBA, CHALUPA, MOUCHA, MICHAL, MÍCHÁ, PÍCHÁ, BOUCHÁ, LACHTAN, SMÍCH, MECH, BUCH, DECH, MĚCH

Zapojení do vět: MICHAL – CHODÍ, BOUCHÁ, MÍCHÁ, MÁCHÁ, MICHAL [má, maluje, vidí] – CHATU, CHALUPU, MOUCHU

\$Automatizace správné výslovnosti\$

CHACHA, CHECHE, CHICHI, CHICHU, COPAK JE TI HONZO K SMÍCHU? JAKPAK BYCH SE NECHECHTAL, KDYŽ MĚ TÁTA POLECHTAL. POLECHTAL MĚ NA ZÁDECH, SMÍCHEM SOTVA CHYTÁM DECH.

\$Chyby při vyvozování hlásky CH\$

Záměna úžiny za závěr. Vytvoření zadního závěru vyvolává akustický dojem [k], posun závěru dopředu má za následek artikulaci [t]. Vytvoření příliš široké úžiny vpředu - [ch] zní jako [š].

Při oslabení výdechového artikulačního proudu zní hláska [ch] nejasně, popř. úplně chybí.

\$H Úžinová, hrtanová (laryngální), třená (středová), znělá

Identifikace hlásky\$

Souhláska [h] je tvořena v hrtanu, vytváří se tam znění hlasu i úžina pro výdechový proud. Hlasivky zaujímají postavení odlišné od pozic při artikulaci hlásek ostatních. Jsou ve většině délky blanité části sblíženy, v chrupavčité části mezi nimi zůstává úzká štěrbina ve tvaru trojúhelníku. Delší část hlasivek kmitá a vydává hluboký tón, v chrupavkovité části se vytváří úžina, kde vzniká šum vyvolaný třením výdechového proudu o stěny štěrbiny. Je to hláska znělá. Jazyk i rty jsou v postavení relativního klidu, měkké patro tvoří patrohltanový závěr.

\$Vyvození hlásky metodou nepřímou\$

HOUPY HOUPY, ÍHÁ ÍHÁÁ (koník), HÚ HÚ HÚ (sova), ÁHÁ ÓHÓ (divíme se)

\$Vyvození hlásky metodou přímou\$

Izolovaně. H H H (Při vyvozování využíváme hmatového vnímání chvění hlasivek na hrtanu. Hláska je náročná po stránce dechové i hlasové. Protože dítě při vyvozování soustavně a velmi hluboce vydechuje, intervaly vyvozování musí být velmi krátké.)

Ve spojení s vokály: HÁ –HÓ- HÚ- HÉ –HÍ, ÁHÁ- ÓHÓ- ÚHÚ- ÉHÉ -ÍHÍ

§Vyvození hlásky metodou substituce: §

Vycházíme z pomocné hlásky [ch], a to jejím ozvučením, navíc dítě odhmatává chvění hlasivek na hrtanu. Nutným předpokladem je auditivní diferenciací [h] - [ch].

§Fixace nového mluvního stereotypu§

Zapojení do slov. HANA, HÁJ, HAJNÝ, HODÍ, HODNÝ, HOUBA, HOUKÁ, HOUBE
VÁHA, TAHÁ, NOHA, DUHA, DOHÁNÍ, VYHÁNÍ, ZAHÁNÍ

Zapojení do vět: HANA, HAJNÝ – HODÍ, HÁZÍ, HOUBE, HLADÍ

§Automatizace správné výslovnosti§

A E I O U – MÁMA UŽ JE TU, HA HE HI HO HU – JÁ JÍ POMOHU.

§Chyby při vyvozování hlásky H§

V důsledku nadměrného nadzvedávání zadní části jazyka vzniká místo[h] zvuk hlásky [ch]. Hlásku [h] na začátku slova dítě vyráží tak explozivně, že akusticky zní jako [k]. Při oslabení výdechového artikulačního proudu zní hlásku [h] nejasně, popř. úplně chybí.

§Úkoly k textu: §

Popište polohu pohyblivých artikulačních orgánů při vyvozování vlastních úžinových středových souhlásek [ch], [h]. Vysvětlete akustické a artikulační rozdíly. Realizujte prakticky vyvození souhlásek izolovaně a ve spojení s vokály, zároveň s vědomým zapojením optické a akustické kontroly (před zrcadlem).

#1.2 Vyvozování konzontanů – úžinové frikativy (sibilanty)

§S Z SOUHLÁSKY VLASTNÍ ÚŽINOVÉ (středové frikativy), sibilanty (sykavky) ostré§

Úžinové hlásky typu sykavek se vyskytují ve dvou skupinách, B. Hála zavedl termíny *§sykavky ostré§* (s, z) a *§sykavky tupé§* (š, ž).

§Auditivní diferenciací

S- Z §: SA –ZA, SÁ –ZÁ, SO –ZO, SÓ –ZÓ, SU – ZU, SÚ – ZÚ, SE - ZE , SÉ – ZÉ, SY – ZY, SÝ – ZÝ
SEM - ZEM, VOSY – VOZY, LEZE – V LESE

§S Úžinová dásňová (alveolární), sykavka (sibilanta) ostrá, neznělá

Identifikace hlásky§

Úžina se u hlásky [s] tvoří přiblížením přední části jazyka k alveolárnímu výstupku, hrot jazyka se opírá o dolní řezáky. V přední části ústní dutiny vznikne úzký průchod pro výdechový proud, který se prodírá úzkým průchodem mezi okraji jazyka a patrem, naráží na ostří řezáků, které jsou velmi sblíženy. Patrohltanový závěr je utvořen, rezonanční nosní dutina není zapojena. Rty jsou mírně protaženy ve vodorovném směru, koutky jsou zaostřeny. Při neznělé sykavce [s] je artikulace pevnější, sykot proto ostřejší než při párové znělé sykavce [z].

§Vyvození hlásky metodou nepřímou§

SSS SSS (syčí had)

§Vyvození hlásky metodou přímou§

Izolovaně. S S S S (dítě si kontroluje správné artikulační postavení rtů, jazyka a čelistního úhlu – jazyk je po stranách přitlačen k okrajům patrové klenby, konec jazyka se opírá o spodní dásně a o zadní stěny spodních zubů, čelistní úhel je malý, koutky rtů zaostřeny do mírného úsměvu, hlasivky nejsou v činnosti; nácvik výdechového proudu, dítě si odhmatává na dlani) Ve spojení s vokály. SÍ- SÉ- SÁ- SÓ- SÚ, ISI- ESE –ASA- OSO- USU

§Vyvození hlásky metodou substituce: §

Vycházíme z hlásky [c] s prodloužením artikulační fáze (tenze) cccsssss - zdůrazníme konec prodloužení a dostaneme izolované [s]. Vycházíme z prodloužené artikulace hlásky [f] – dítě fouká na prst přiložený k dolním řezákům, současně mu roztahujeme ústní koutky do širokého úsměvu.

§Fixace nového mluvního stereotypu§

Zapojení do slov. SYN, SYPE, SÍTO, MÍSA, PÍSKÁ, NESE, NOSÍ, KOSÍ, LES, VES, PES, KLAS, VLAS, HLAS, SOŇA, SOKOL, SOVA, SELE, SEDÍ, SŮL

Zapojení do vět. SIMONA - SOŇA – [spojka] – PES – SOVA – SELE, SIMONA - SOŇA – SYPE – PÍSKÁ – NESE, SIMONA - SOŇA – [vidí, maluje] SOKOLA – SOVU - SELE – MÍSU - LES

§Automatizace správné výslovnosti§

SOVA V LESE, SOVA SEDÍ SAMA V LESE, VE DNE SPÍ A NEPOHNE SE. V NOCI HOUKÁ:
„VSTÁVEJ, SÝČKU!“ POZOM SPOLU PŘI MĚSÍČKU, SLÍDÍ PO LESE.

§Chyby při vyvozování hlásky S§

Dítě nevytvoří dostatečně velkou středovou úžinu a výdechový proud pak nemá volný průchod (např. jazyk je nadzvednut příliš vysoko). Dítě nenadzvedne dostatečně jazyk (ten je příliš nízko), čímž se výdechový proud netře a nevzniká tak charakteristický šum [s]. Hrot jazyka je vsunutý mezi zuby, je slyšet měkký šum (sigmatismus interdentalní – mezizubní). Hrot jazyka je nadzvednut nahoru, výdechový vzdušný proud uniká přes přední část jazyka mezi zuby širokým proudem z ústní dutiny (sigmatismus addentální – přízubní). Akusticky slyšíme zvuk, který se podobá [t], někdy je doprovázen „prskáním“. Zvuk hlásky [s] se podobá spíše zvuku hlásky [f], neboť se tvoří v úžině mezi spodním rtem a horními zuby (sigmatismus labiodentalní – retozubní). Výdechový proud naráží na spodní ret, který je vytažen k horním zubům. Jsou – li rty vysunuty příliš dopředu, hláska [s] se akusticky podobá [š] nebo [f]. Je to sigmatismus bilabiální – obouretný. Jestliže výdechový proud po dobu artikulace [s] uniká buď po jedné nebo po obou stranách ústní dutiny ven, jde o sigmatismus laterální – bokový. Při úniku výdechového proudu nosem zní nepříjemný nosový šelest (sigmatismus nazální – nosový). Příčinou bývá oslabená funkce patrohltanového závěru. Nepříjemně ostrý zvuk hlásky [s] působí rušivě jednak v běžné mluvě, jednak při zesílení zvuku přes mikrofon (sigmatismus stridens – ostrý, sykavý). Příčinou bývá nadměrná síla výdechového proudu. Při artikulaci hlásky [s] někdy dítě vtahuje vzduch do sebe, tedy opačným směrem (sigmatismus aspirační – vdechový). Je-li hrot jazyka nadzvednut a posunut dozadu, výdechový proud prochází úžinou mezi tvrdým patrem a jazykem (sigmatismus tvrdopatrový – palatální). Při palatolálii se vyskytuje sigmatismus laryngální – hrtanový. Častou příčinou odlišné výslovnosti hlásky [s] je akustická nediferenciace sykavek.

§Z Úžinová dásňová (alveolární), sykavka (sibilanta) ostrá, znělá

Identifikace hlásky§

Úžina se u hlásky [z] tvoří přiblížením přední části jazyka k alveolárnímu výstupku, hrot jazyka se opírá o zadní stěnu dolních řezáků. V přední části ústní dutiny vznikne úzký průchod pro výdechový proud, který se prodírá úzkým průchodem mezi okraji jazyka a alveolami, naráží na ostří řezáků, které jsou velmi sblíženy. Patrohltanový závěr je utvořen, rezonanční nosní dutina není zapojena. Rty jsou mírně protaženy ve vodorovném směru, koutky jsou zaostřeny. Při znělé sykavce [z] je artikulace jemnější, sykot proto méně ostřejší než při párové neznělé souhlásce [s].

§Vyvození hlásky metodou nepřímou§

BZZZ BZZZ (bzučí moucha, včela)

§Vyvození hlásky metodou přímou§

Izolovaně. Z Z Z Z Z Z (dítě si kontroluje správné artikulační postavení rtů, jazyka a čelistního úhlu – jazyk je po stranách přitlačen k okrajům patrové klenby, konec jazyka se opírá o spodní dásně a o zadní stěny spodních zubů, čelistní úhel je malý, koutky rtů zaostřeny do mírného úsměvu, hlasivky jsou v činnosti; nácvik výdechového proudu, dítě si odhmatává vibrace na krku – hrtanu, příp. na spodním rtu)

Ve spojení s vokály. ZÍ –ZÉ- ZÁ –ZÓ- ZÚ, IZI- EZE (AZA- OZO- UZU)

ŠVyvození hlásky metodou substituce: Š

Vycházíme z hlásky [s] přidáním hlasu (ozvučením). Znění hlasu dítě kontroluje sluchem a hmatem (odhmatáním vibrací na hrtanu)

ŠFixace nového mluvního stereotypuŠ

Zapojení do slov ZIMA, ZÍVÁ, ZELÍ, ZEBE, ZEM, ZELENÝ, ZELENINA

VOZÍ, LOZÍ, VEZE, LEZE, CHŮZE, KOZA

Zapojení do vět [jméno] – ZÍVÁ, Komu je ZIMA? [jména, zvířata]

ZITA VEZE ZELÍ. Co je ZELENINA? (dítě ukazuje na obrázky a říká: je ZELENINA – není ZELENINA.

ŠAutomatizace správné výslovnostiŠ

LEZE, LEZE PO ŽELEZE, NEDÁ POKOJ, AŽ TAM VLEZE.

ŠChyby při vyvozování hlásky ZŠ

Vyskytují se všechny typy patologického tvoření analogické s hláskou [s] – viz výše v textu. Hláška nemá dostatečnou znělost, popř. znělost chybí.

ŠÚkoly k textu: Š

Popište polohu pohyblivých artikulačních orgánů při vyvozování vlastních úžinových středových souhlásek [s], [z]. Vysvětlete akustické a artikulační rozdíly. Realizujte prakticky vyvození souhlásek izolovaně a ve spojení s vokály, zároveň s vědomým zapojením optické a akustické kontroly (před zrcadlem).

ŠŠ Ž SOUHLÁSKY VLASTNÍ ÚŽINOVÉ (středové frikativy), sibilanty (sykavky) tupé

Auditivní diferenciaci

Š- Ž : ŠA –ŽA, ŠÁ –ŽÁ, ŠO –ŽO, ŠÓ –ŽÓ, ŠU – ŽU, ŠÚ – ŽÚ, ŠE - ŽE , ŠÉ – ŽÉ, ŠY – ŽY, ŠÝ – ŽÝ

ŠIJE – ŽIJE, KUŠE – KŮŽE, MOŠNA – MOŽNÁ

ŠŠ Ú ž i n o v á d á s ň o v á (alveolární), s y k a v k a (sibilant) tupá, neznělá

Auditivní diferenciaci

Š- S Š: ŠA –SA, ŠÁ –SÁ, ŠO –SO, ŠÓ –SÓ, ŠU – SU, ŠÚ – SÚ, ŠE - SE , ŠÉ – SÉ, ŠY – SY, ŠÝ – SÝ

ŠÍP – SYP, ŠIJE – SIJE, NÁŠ – NÁS, VÁŠ – VÁS, MYŠKA - MISKA

ŠIdentifikace hláskyŠ

Retní otvor je při artikulaci hlásky [š] méně prodloužený, koutky rtů se sblíží a zaokrouhlují, tím se zvětšuje rezonanční dutina ústní, snižuje se výška charakteristického šumu. Hrot jazyka se neopírá o dolní řezáky, zdvihá se k patru, kde s alveolárním výběžkem vytváří úzký průchod. Vzdušný proud je méně ostrý, než při ostrých sykavkách, protože prochází širší úžinou, nenarazí na ostří řezáků, ale rozptyluje se. Resonanční dutina je větší, než při ostrých sykavkách. Patrohltanový závěr je utvořen, je vyloučeno zapojení rezonanční dutiny nosní. Konsonant [š] je neznělý, jeho artikulace je pevnější než artikulace párového znělého konsonantu [ž]. Na poslech působí souhlásky [š - ž] dojem sykotu méně ostrého, než jaký je při [s - z], proto se používá termín sykavky tupé.

ŠVyvození hlásky metodou nepřímouŠ

ŠŠŠ ŠŠŠ (mašinka, vítr), KŠÁ KŠÁ (odháníme slepice), ŠAK – TAK, ŠAK –TAK (kachna) ,PŠŠ PŠŠ (tiše)

ŠVyvození hlásky metodou přímouŠ

Izolovaně . Š Š Š Š Š (dítě si kontroluje správné artikulační postavení rtů, jazyka a čelistního úhlu – hrot jazyk se zvedá k alveolárnímu výběžku, se kterým vytváří úzký průchod, koutky rtů jsou přiblíženy a rty mírně zaokrouhleny, čelistní úhel je malý, hlasivky nejsou v činnosti; nácvik výdechového proudu, dítě si odhmatává na dlani)

Ve spojení s vokály. ŠÁ- ŠÓ- ŠÚ (ŠÉ - ŠÍ), AŠA –OŠO- UŠU (EŠE -IŠI)

§Vývození hlásky metodou substituce: §

Vycházíme z hlásky [č] s prodloužením artikulační fáze (tenze) ččšššš; zdůrazníme konec prodloužení a dostaneme izolované[š]

§Fixace nového mluvního stereotypu§

Zapojení do slov. ŠATY, ŠÁTEK, ŠÁLA, ŠUM, ŠUMÍ, ŠEDÝ, ŠIJE, ŠÍPEK, ŠAŠEK, MÁŠA, DÁŠA, VAŠEK, PÍŠE, PEŠEK, KOŠÍK, MYŠKA, LIŠKA, ŠIŠKA

Zapojení do vět. VAŠEK, MÁŠA – [sloveso] – ŠATY, ŠÁLU, ŠÁTEK, KOŠÍK, MYŠKU, LIŠKU, ŠIŠKU, VAŠEK, MÁŠA – [PÍŠE] – Š, Kdo má ŠATY, ŠÁLU, ŠÁTEK? MÁ ŠATY – NEMÁ ŠATY

§Automatizace správné výslovnosti§

ŠIJU, ŠIJU KOŠILKU, UŠIJU JI ZA CHVILKU. PAK UŠIJU KABÁTEK, NAŠÍ DÁŠI NA SVÁTEK.

§Chyby při vyvozování hlásky Š§

Častou příčinou odlišné výslovnosti hlásky [š] je nediferencování sykavek. V důsledku nevýrazné artikulační mimiky se hláska [š] akusticky přibližuje hlásce [s]. Posunutí artikulační báze dozadu má za následek, že [š] zní jako [ch]. Může se vyskytnout patologická výslovnost ve smyslu sigmatismu interdentálního, addentálního, labiodentálního, bilabiálního, palatálního, laterálního, velárního, nazálního, vdechového, laryngálního a stridens.

§Ž Úžinová dásňová (alveolární), sykavka (sibilant) tupá, znělá

Auditivní diferenciaci

Ž - z : § ŽA –ZA, ŽÁ –ZÁ, ŽO –ZO, ŽÓ –ZÓ, ŽU –ZU, ŽÚ –ZÚ, ŽE - ZE, ŽÉ – ZÉ, ŽY –ZY, ŽÝ – ZÝ

§Identifikace hlásky§

Retní otvor je při artikulaci hlásky [ž] méně prodloužený, koutky rtů se sblíží a zaokrouhlují, tím se zvětšuje rezonanční dutina ústní, snižuje se výška charakteristického šumu. Hrot jazyka se neopírá o dolní řezáky, zdvihá se k patru, kde s alveolárním výběžkem vytváří úzký průchod. Vzdušný proud je méně ostrý, než při ostrých sykavkách, protože prochází širší úžinou, nenarazí na ostří řezáků, ale rozptyluje se. Resonanční dutina je větší, než při ostrých sykavkách. Patrohltanový závěr je utvořen, je vyloučeno zapojení rezonanční dutiny nosní. Konsonant [ž] je znělý, jeho artikulace je volnější, než artikulace párového neznělého konsonantu [š]. Na poslech působí souhláska [š - ž] dojmem sykotu méně ostrého, než jaký je při [s - z], proto se používá termín sykavky tupé.

§Vývození hlásky metodou nepřímou§

BŽŽŽ BŽŽŽŽ (čmelák), ŽUCH (pytel spadnul na zem)

§Vývození hlásky metodou přímou§

Izolovaně. ŽŽŽŽŽŽ (dítě si kontroluje správné artikulační postavení rtů, jazyka a čelistního úhlu – hrot jazyk se zvedá k alveolárnímu výběžku, se kterým vytváří úzký průchod, koutky rtů jsou přiblíženy a rty mírně zaokrouhleny, čelistní úhel je malý, hlasivky jsou v činnosti; nácvik výdechového proudu, dítě si odhmatává vibrace pod bradou)

Ve spojení s vokály. ŽÁ- ŽÓ –ŽÚ (ŽÉ - ŽÍ)

AŽA- OŽO- UŽU (EŽE - IŽI)

§Vývození hlásky metodou substituce: §

Vycházíme z hlásky [š] s výrazným zapojením hlasu (ozvučením) Znění hlasu dítě kontroluje sluchem a hmatem (odhmatáním vibrací pod bradou)

§Fixace nového mluvního stereotypu§

Zapojení do slov . ŽAL, ŽÁK, ŽÁBA, ŽÁDÁ, ŽOK, ŽOFIE, ŽOLÍK, ŽULA, ŽUŽU, ŽUPAN, MŮŽU, MAŽU, JEŽEK

Zapojení do vět. ŽOFIE – [sloveso] – ŽÁK – ŽÁBA – ŽUŽU, JE ŽÁBA – NENÍ ŽÁBA, ŽOFIE MAŽE [chléb, rohlík, veku, pečivo]

§Automatizace správné výslovnosti§

ŽÁBA ŽENÍ ŽABÁKA, ŽABÁK ANI NEKVÁKÁ. ŽÁDNOU ŽENU NECHTĚL MÍT, CHTĚL V KALUŽI KLIDNĚ ŽÍT

§Chyby při vyvozování hlásky Ž§

Častou příčinou odlišné výslovnosti hlásky [ž] je akustické nediferencování sykavek. Nesprávná poloha jazyka, kdy jazyk není nadzvednut vůbec nebo nedostatečně. Mezi jazykem a patrem vzniká příliš velká úžina a nevytvoří se charakteristický šum hlásky. V důsledku nevýrazné artikulační mimiky se hláska [ž] akusticky přibližuje hlásce [z]. Může se vyskytnout patologická výslovnost ve smyslu sigmatismu interdentalního, addentalního, labiodentalního, bilabiálního, palatálního, laterálního, velárního, nazálního, vdechového, laryngálního a stridens.

§Úkoly k textu: §

Popište polohu pohyblivých artikulačních orgánů při vyvozování vlastních úžinových středových souhlásek [š], [ž]. Vysvětlete akustické a artikulační rozdíly. Realizujte prakticky vyvození souhlásek izolovaně a ve spojení s vokály, zároveň s vědomým zapojením optické a akustické kontroly (před zrcadlem).

#1.3 Vyvozování konzontanů – úžinové (kmitavé vibranty)

§R Ř SOUHLÁSKY ÚŽINOVÉ (kmitavé vibranty) §

Souhlásky úžinové kmitavé [r], [ř] pro svůj způsob vzniku tvoří zvláštní kategorii souhlásek – konstriktivy kmitavé (kmitá hrot jazyka).

§Auditivní diferenciac

R- Ř : §

RA –ŘA, RÁ –ŘÁ, RO –ŘO, RÓ –ŘÓ, RU –ŘU, RÚ –ŘÚ, RE - ŘE, RÉ – ŘÉ, RY – ŘY, RÝ – ŘÝ
RÁD – ŘÁD, KRAPE – KŘAPE, KRUPKY – KŘUPKY, KRÉM –KŘEN

§R Úžinová dásňová (alveolární), kmitavá (vibranta), znělá

Auditivní diferenciac

R- L : § RA –LA, RÁ –LÁ, RO –LO, RÓ –LÓ, RU –LU, RÚ –LÚ, RE - LE , RÉ – LÉ, RY – LY, RÝ – LÝ
BROK – BLOK, PRAVÁ – PLAVÁ, PUDR – PUDL, MRAK – MLOK

§Identifikace hlásky§

Při artikulaci [r] se jazyk tiskne svými okraji k patru, hrot jazyka je rozkmitán výdechovým proudem (hrot jazyka se střídavě přibližuje k alveolám a opět se od nich vzdaluje). Počet kmitů není velký (1-2 kmity v nepřízvučné slabice, 3-4 kmity ve slabice přízvučné). Rty jsou v postavení neutrálním, patrohltanový uzávěr je utvořen, [r] je hláska znělá.

§Vyvození hlásky metodou nepřímou§

VRRRR(pejsek vrčí), FRRRR (vrabci uletěli), BRRRR (zima), HRRRR (motor hrčí)

§Vyvození hlásky metodou přímou§

Izolovaně ani ve spojení s vokály hlásku [r] pro její specifický artikulační mechanismus nevyvozujeme. Náročnost spočívá v tom, že místo jediného pohybu mluvních orgánů (jako je tomu u ostatních souhlásek) vzniká pohybů několik, i když se omezují pouze na hrot jazyka – jeho rozkmitání zvýšeným tlakem artikulačního výdechového proudu.

§Vyvození hlásky metodou substitute: §

Metody vyvození hlásky [r] můžeme rozdělit na substituční, pasivní (mechanické) a metody kombinované.

K substitučnímu vyvození se častěji využívá zvukově vzdálená, ale artikulačně podobná pomocná hláska. Metoda substituční vychází z pomocné hlásky [d] nebo [t], které jsou artikulací nejvíce podobny hlásce [r], ale vzdáleny zvukově. Metoda se opírá o sluchovou kontrolu za spoluúčasti vjemů kinestetických a bývá realizována nejčastěji: rychlou

opakovanou artikulací souhlásky [ttt], [tttt], [tttt] při zvětšeném čelistním úhlu a fixaci dolní čelisti - kmitavý pohyb hrotu jazyka je často dostačující k vyvození hlásky [r]; rychlou opakovanou artikulací souhlásky [ddd], [dddd], [dddd], příp. [td], [tdd], [tdd], při zvětšeném čelistním úhlu a fixaci dolní čelisti - kmitavý pohyb hrotu jazyka je často dostačující k vyvození hlásky [r].

Postup je následující: Dítě necháme lehce, šeptem a vázaně vyslovovat souhlásku [t] nebo [d] tak, aby hrot jazyka nepřilnul příliš k dásním. K artikulované souhlásce [t] nebo [d] postupně přidáme artikulaci další souhlásky. Dítě tiše artikuluje obě souhlásky, první souhlásku mírně protahuje: td, dd, bd, pd, md, vd, fd, hd, kd, chd.... Po zvládnutí artikulace dvojic souhlásek lze přejít na shluky souhlásek a slova s následnou samohláskou. Příklad: tdá, ddá, tdápi, tdoubí, tdumpeta, dráha, ddahý (viz níže v textu). Přestože je tato metoda substituce z hlásek [t] a [d] nejznámější, nemusí být vždy úspěšná. V tomto případě nebudeme na tomto postupu striktně trvat a použijeme jako substituční jinou hlásku: Substituční vyvození hlásky [r] je možné i ze správně artikulované hlásky [ř]. Dlouze, energicky necháme vyslovovat hlásku [ř], přitom zvětšujeme čelistní úhel, dolní čelit jde nepatrně vzad. Další možností je pokusit se rozkmitat hrot jazyka přiblížením celé jeho plochy k hornímu patru – vytvořením úžiny a fonací zvuků – ddddddd zzzzzzz, popř. ddzzzz dzzzzz. Hlásku [r] lze vyvodit také zesíleným výdechovým proudem vzduchu přes hlásky [ch - h] - chrrrrrr, hrrrrr . Metoda substituce je doporučována zejména v případech zafixovaného patologického mechanismu artikulace hlásky, kde nelze předpokládat možnou korekci mechanismu nebo zcela nové vyvození artikulačního vzorce.

Substituční metodou nedosáhneme podle Sováka (1981) úspěchu u osob:

s těžkou neobratností mluvidel, se sluchovou vadou, s pomalým řečovým tempem, s amúzií, s opožděným vývojem řeči, tvořících hlásku [d] nesprávně s hrotem jazyka za dolními řezáky, s mentálním postižením.

Potom u všech těchto jedinců použijeme metody mechanické, pasivní. To jsou takové metody, při kterých se hláska vytváří pomocí mechanických prostředků: sond, špátlí, lžiček, vibrátorů apod. Tyto metody nevyžadují takovou sluchovou ostrost jako při metodách substitučních. Mechanické metody se opírají o činnost motoricko-kinestetického a zrakového analyzátoru. U slyšících dětí se současně zapojuje i sluchová kontrola. Při mechanických metodách se obvykle vychází z opakovaného nebo prodlouženého [d], hrot jazyka se při tom rozkmitává špátlí, prstem, vibrátorem.

Kombinované metody spojují metody substituční i mechanické.

ŠPříklady cvičných slov a textů

TRŠ : TDA, TDE, TDI, TDO, TDU, TDÁVA, TDPÍ, TDHÁ, TDHAJÍ, TDKÁ, TDNKY, TDPKÝ, TDEPKY, TDUBKA, TDOUBÍ, - TR - : VYTDHEJ, UTDHNI, OTDHEJ, NATDHEJ, - TR : PETD, METD, LITD, KMOTD, VÍTD

ŠD Š : DDA, DDE, DDI, DDO, DDU, DDOU, DDÁT, DDAK, DDHNE, DDNKÁ, DDTÍ, DDAK, DDOBÍ, DDOBKY, DDOBNÝ, DDAHA, DDÁHA, DR - : VYDDA, VYDDHNE, NADDOBÍ, DR : HADD, PUDD

ŠBD Š : BDA, BDE, BDI, BDO, BDU, BUDOU, BDNKÁ, BDOŇA, BDČKO, BDZIČKO, BDZDA, BDZDÍ, BDÁNA, BDOUSÍ, BDOUKÁ, BDOK , BR - : UBRUS, OBROK, KOBRA, BR : OBR, BOBR

ŠPRŠ : PDA, PDO, PDU, PDE, PDI, PDOU, PDAHA, PDAHY, PDVNÍ, PDOČ, PDOTO, PDÁDLO, PDŠÍ, PDAK, PDŮVAN, PDOUTEK, PDOUTÍ, PDOUTĚNÝ, PDOUŽEK, PDUH, PDUT, PDST, PDSTEN, PR- : OPDAVA, DOPDAVA, -PR : KOPD

ŠMRŠ : MD, MDA, MDO, MDU, MDE, MDI, MDOU, MDKÁ, MDKEV, MDAK, MDAČNO, MDÁČEK, MDZNE, MDUČÍ - MR- : OMDKNE, NAMDZNE

SVRŠ : VDA, VDO, VDU, VDE, VDI, VDOU, VDKŮ, VDKÁ, VDNÍ, VDČÍ, VDTÁ, VDBA, VDABEC, VDATA, VDÁNA

ŠFR :\$ FDA, FDO, FDU, FDE, FDI, FDOU, FDANTA, FDAK, FDKÁ, FDÝDEK –FR : FOFD, KUFD

ŠKR : \$ KDA, KDO, KDU, KDE, KDI, KDOU, KDK, KDČEK, KDČÍ, KDÁČÍ, KDÁKÁ, KDÁL, KDÁLOVNA, KDÁVA, KDÁLÍK, KDAJÍC, KDMÍ, KDTEK, KDEJČÍ, KDOUTÍ, KDOUPY, -KR- : OKDAJE, NAKDÁJÍ, VYKRAJE, ODKDYJE

ŠGRŠ : GDA, GDO, GDU, GDE, GDY, GDOU, GDAM, GDANÁT, GDIL, GDOG, GDUNT-GR : BAGD

ŠHR-:\$ HDA, HDE, HDO, HDU, HDI, HDOU, HDÁBĚ, HDOMADA, HDOUDA, HDNEC, HDNEK, HDOCH, HDAJE, HDAČKY, HDNE, HDBY, HDÁCH-HR- : OHDDADA, ZAHDADA, NAHDBÍ, VYHDBÍ

ŠCHR-Š : CHDA, CHDO, CHDE, CHDU, CHDI, CHDOUST, CHDÁPE, CHDPA, CHDAPOT, CHDOBÁK, CHDOMÝ, CHDUP

ŠR před souhláskou :\$ MADTA, MADTIN, MADTINA, MADKÉTA, JIDKA, MIDKA, PETD, PETDA, JADKA, PÍDKO, KADTA

ŠR mezi samohláskami :\$ NODA, HODA, KŮDA, FŮDA, LODA, KÁDY, KÁDÁ, PÁDÁ, SÁDA

ŠR na začátku slova \$ (doporučujeme přidat před slovo „široké“ E): (e)DUKA, (e)DOK, (e)DAK, (e)DYBA, (e)DYBNÍK, (e)DAMENO

Důležitá upozornění:

Hlásku [r] je třeba do řeči zabudovat nejméně v deseti spojeních. Je známou skutečností, že po vyvození hlásky v preferované substituční kombinaci (td – dd : tdubka, tdoubí, trnka, drátek ad.) děti vyslovují [r] ve finální pozici velice přehnaným způsobem (svetrrrrr, Petrrrrrr). Příčinou je nezralost fonemického uvědomění, že hláska [r] ve finálním postavení je asi o půl kmitu kratší.

Spojování se souhláskami [k], [g], [h], [ch] je potřeba věnovat zvýšenou pozornost, neboť zde hrozí v důsledku zvýšeného artikulačního úsilí nebezpečí přesunu artikulačního místa tvoření hlásky dozadu. Mohlo by tak dojít k vyvození patologického tvoření hlásky ve smyslu velárního, uvulárního nebo laryngálního rotacismu.

ŠAutomatizace správné výslovnostiŠ

PLAVE KAPR V KAPRADÍ, PRANIC MU TO NEVADÍ. LÍNĚ PLAVE, LÍNĚ PIJE, JE TO KAPR Z TRAMTÁRIE. MALÝ BROUČEK V TRÁVĚ BREČÍ, BROUČKOVÁ HO JÍSTI UČÍ. DÁ BROUČKOVÍ DO PUSINKY BROSKVE, TRNKY I BRUSINKY. FRANTA FRKÁ FRKY, FRK, HOLUB VRKÁ VRKY, VRK. A TY FRANTO NEFRKEJ, TY HOLOUBKU ZAVRKEJ.

ŠChyby při vyvozování hlásky RŠ

Nesprávná artikulační poloha hlásek [t] nebo [d], např. když dítě artikuluje souhlásku [t] s hrotem jazyka za dolními řezáky. Akustický rozdíl je v tomto případě nepatrný až žádný, ale jako základ k substituci pro vyvození další hlásky je tato poloha chybná. V tomto případě je nutné vyvodit správný artikulační základ substituční hlásky. Přílišná tvrdost a nadměrný počet kmitů. Hláska tak v plynulé mluvě ze zvukového obrazu nápadně vystupuje.

Předoazyčné R má četné úchytky – někdy má kmitů příliš málo, jindy zase příliš mnoho. Nedostatečná velikost čelistního úhlu a slabý artikulační výdechový proud. Podle náhradních mechanismů kmitání, kterými je hláska tvořena, se může se vyskytnout patologická výslovnost - **ŠrotacismusŠ**: \$ bilabiální (obouretní) \$ - náhradním úkonem je rozkmitání rtů. \$ labiodentální (zuboretní) \$ - vyskytuje se jen zřídka, je tvořen závěrem horního rtu a dolních řezáků nebo dolního rtu a horních řezáků \$ interdentalní (mezizubní) \$ - kmitů se dosahuje vysunutým hrotem jazyka mezi zuby \$ laterální \$– \$bukální (tvářový)\$ - je boční zvuk vznikající rozkmitáním tváře jedné strany, ústní koutek téže strany bývá stažen dozadu,

kmity bývají na tváři zevně viditelné. *Špalatální (patrový)Š* - hrot jazyka se stáčí nahoru a vzad *Š velární (zadní patrový, měkkopatrový) Š* - je zvuk tvořený v úžině mezi kořenem jazyka a měkkým patrem nebo rozkmitáním zadního okraje měkkého patra (vela) - je to nejčastější druh rotacismu *Šuvulární (čípkový)Š* - zvuk drsný až chrčivý, vzniká rozkmitáním čípku (tzv. ráčkování) *Šnazální (nosový)Š* - při rozkmitání zadního okraje vela proráží artikulační vzduch místo ústy nosem *Šlaryngální (hrtanový)Š* - bývá vzácné, vyskytuje se u dětí s rozštěpem patra *Š dvouzvukový (hyperkinetický, mandibulární) Š* - náhradní kmitání vzniká zacvaknutím čelistí při neutrálním zvuku. *Š glossofaryngální (jazykohltanový) Š* - vzniká mezi kořenem jazyka a stěnou spodní části hltanu, zvuk připomíná hlásku [ch], vyskytuje se také u palatolálie.

ŠŘ Úžinová dásňová (alveolární), kmitavá (vibranta), znělá i pozičně neznělá

Auditivní diference

Ř - Ž Š: ŘA - ŽA, ŘÁ - ŽÁ, ŘO - ŽO, ŘÓ - ŽÓ, ŘU - ŽU, ŘÚ - ŽÚ, ŘE - ŽE, ŘÉ - ŽÉ, ŘY - ŽY, ŘÝ - ŽÝ

ŠIdentifikace hláskyŠ

Tvoření hlásky [ř] je podobné tvoření konsonantu [r], ale jsou mezi nimi rozdíly artikulační i akustické. Hrot jazyka je u [ř] napjatější, výdechový proud musí být silnější, tím vzniká víc rychlejších kmitů. Tato souhláska má delší trvání než [r] (asi 12 setin vteřiny, kdežto u [r] jen 3-7 setin vteřiny). Čelistní úhel je ve srovnání s hláskou [r] citelně menší, spodní čelist se vysune poněkud vpřed. Okraje jazyka (mimo hrotu) se zdvíhají a dotýkají vnitřních stěn zubů a přilehlého patra. Patrohltanový uzávěr je utvořen. Vedle znělého [ř], které se realizuje před samohláskou, mezi vokály, v sousedství znělých souhlásek (řepa, řasa, ořech, dřevo, bříza), existuje i jeho neznělá varianta, která může být buď na konci slova (věř), nebo ve styku se souhláskami neznělými (tři, třída, křivý, přítel).

ŠVyvození hlásky metodou nepřímouŠ

BŘINKY BŘINKY (činely) KŘÁP (něco se rozbilo) KŘUPY KŘUP (mráz)

ŠVyvození hlásky metodou přímouŠ

Izolovaně ani ve spojení s vokály hlásku [ř] pro její specifický artikulační mechanismus nevyvozujeme (podobně jako hlásku [r]). Náročnost spočívá v tom, že místo jediného pohybu mluvních orgánů (jako je tomu u ostatních souhlásek) vzniká pohybů několik, i když se omezují pouze na hrot jazyka - jeho rozkmitání zvýšeným tlakem artikulačního výdechového proudu.

ŠVyvození hlásky metodou substitute: Š

Substitucí z hlásky [r], zároveň však k sobě přiblížíme koutky úst, rty mírně zaokrouhlíme a zuby přiblížíme k sobě s mírným předsunutím dolní čelisti. Hlásku [ř] má podobné artikulační postavení jako tupé sykavky [č], [š], [ž]. V tomto nastavení tichým krátkým vyslovováním hlásky [r] se začne ozývat hlásku hlásky [ř] (nedaří se, pokud hlásku [r] není zafixována i při prodloužení - vrrrrr, brrrrr.....). Postupně přidáváme na hlasitosti.

V případě, že je [ř] artikulováno vadně s tupou řadou sykavek zpravidla nejdříve upravíme sykavky.

ŠPříklady cvičných slov a textů

TŘ: Š TRI, TRA, TRO, TRE, TRU, TŘEBA, TREPE, TRESE, TRÍDA, TRAPEC, Š-TŘ: UTRU - NATRU, DŘ: Š DRI, DRA, DRO, DRE, DRU, DRÍVÍ, DREVO, DREVĚNÝ, DRINA, DRÍVE-DŘ-: ODRENÝ, ŠBŘ-: ŠBRI, BRA, BRO, BRE, BRU, BRÍZA, BREH, BRINKÁ, ŠPŘ-: Š PRI, PRA, PRO, PRE, PRU, PREJE, PRECE, PRÍJDE, -PŘ- : OPRENÝ, KOPRIVA, ŠMŘ-: Š MRI, MRA, MRO, MRE, MRU, MRÍŽ, MRENKA, ŠKŘ: Š KRI, KRA, KRO, KRE, KRU, KRUPA, KRUPKA, KREN, KRIVÝ, KRÁP, ŠHŘ: Š HRI, HRA, HRO, HRE, HRU, HRÍVA, HREJE, HRÍBEK, ŠCHŘ: Š CHRI, CHRA, CHRO, CHRE, CHRU, CREST, CRESTÝŠ, CHRÍPÍ, CHRADNE

ŠŘ před souhláskou:Š MARKA, JIRKA, HORKÁ, **ŠŘ mezi samohláskami:**Š VARÍ, HORÍ, VĚRÍ, VÍRÍ, KOREN, **ŠŘ na začátku slova:** REKA, REPA, RÍDÍ, RÍKÁ, RINČÍ, **ŠAutomatizace správné výslovnosti** ŠMAŘENKA S JIŘINKOU, PŘIKRYJÍ SE PEŘINKOU. POD PEŘINKOU DOBŘE JE, PEŘINKA JE ZAHŘEJE.

ŠChyby při vyvozování hlásky ŘŠ

Nesprávná artikulační poloha při vyvozování hlásky [ř]. Např. když dítě artikuluje substituční souhlásku [r] při velkém čelistním úhlu (zuby nejsou přiblíženy) s nesprávnou polohou rtů (koutky zaostřeny místo přiblíženy). Artikulační postavení se podobá více hlásce [r] než [č]. Podle náhradních mechanismů kmitání, kterými je hláska tvořena se může se vyskytnout patologická výslovnost – **Šrotacismus bohemicus:** Š Š *labiodentální a bilabiální (retozubný, obouretný)* – Š je tvořen mezi dolním rtem a horními řezáky (u znělého [ř] připomíná hlásku [v], u neznělého [f])Š *velární (měkkopatrový)* – Š vzniká kmitáním okrajů měkkého patra Š *šuvlární (čípkový)* – Š chrčivý drsný zvuk vzniká kmitáním čípku Š *laterální (boční)* – Š vzniká únikem vzduchu bokem jazyka, většinou k němu dochází společně s laterálním sigmatismem Š *nazální (nosní)* – Š dochází k němu velmi zřídka, vzduch proniká po rozkmitání zadní části měkkého patra nosem

ŠÚkoly k textu: Š

Popište polohu pohyblivých artikulačních orgánů při vyvozování vlastních úžinových kmitavých souhlásek [r], [ř]. Vysvětlete akustické a artikulační rozdíly. Realizujte prakticky vyvození souhlásek izolovaně a ve spojení s vokály, zároveň s vědomým zapojením optické a akustické kontroly (před zrcadlem).

#1.4 Vyvozování konzontanů – úžinová frikativa (boková laterála)

ŠL Úžinová, dásňová (alveolární), laterální (boková), znělá

Identifikace hláskyŠ

Při realizaci hlásky [l] se hrot jazyka přitiskne k horním alveolám, vytvoří tak napříč jazyka překážku výdechovému proudu, takže vzduch uniká po obou stranách jazyka (po bocích jazyka, proto „boková“). Rty jsou v postavení neutrálním. Čelistní úhel je dosti veliký, takže je vidět postavení jazyka. Měkké patro tvoří pevný závěr, rezonanční dutiny nosní se neúčastní artikulace. Je to hláska znělá, tření vzduchu je tak nepatrné, že třecí šum téměř úplně zaniká v plném, zvučném hlase. Tím se souhláska [l] nápadně akusticky přibližuje samohláskám. Může plnit funkci jádra slabiky, tedy je slabikotvorná.

ŠVyvození hlásky metodou nepřímouŠ

LA LA LA (popěvek)

ŠVyvození hlásky metodou přímouŠ

Izolovaně L L L L L (dítě si kontroluje správné artikulační postavení rtů, jazyka a čelistního úhlu – hrot jazyk se přitiskne k alveolárnímu výstupku, vytvoří překážku, kterou výdechový proud obchází po obou stranách, rty jsou v neutrálním postavení, čelisti jsou mírně oddáleny, hlasivky vibrují, je to hláska znělá)

Ve spojení s vokály LÁ - LÓ – LÚ- LÉ- LÍ ÁL- ÓL- ÚL- ÉL- ÍL ALA- OLO- ULU- ELE - ILI

ŠVyvození hlásky metodou substitute: Š

Za substituční hlásku můžeme považovat samohlásku [a].

ŠPříklady cvičných slov a textů k fixaci mluvního stereotypu:

LA-Š : LANO, LAK, LAP (jméno psa),**Š LO- :** ŠLOUKA, LOV, LOVÍ,**Š LE- :** Š LEV, LEN, LÉK, LEPÍ, LETÍ **ŠLU-:** Š LUK, LUP, LUDĚK, LUPEN, LUNA, **ŠLI- :** ŠLÍBA, LÍPA, LÍN, **Š L uprostřed slova :** ŠMALÁ, VOLÁ, HALÓ, KOLO, MÍLA, POLE, BOULE, BOLÍ, BALÍ, PÁLÍ, VALÍ, **ŠL na konci slova :** ŠÚL, PŮL, HŮL, KŮL, SŮL, PAL, DÁL, PAVEL, JETEL, MOTÝL, **ŠL po samohlásce – před souhláskou:** Š HŮLKA, PŮLKA, PILKA, HOLKA, MILKA, VELKÁ

ŠL v souhláskových shlucích: Š

BLANKA, BLÁTO, BLEDÝ, BLECHA, OBLEK, OBLAK, OBLOUK, PLAVE, PLUJE, PLETE, PLEJE, PLECH, MLOK, MLÁTO, MLÉKO, MLÝNEK, MLUVÍ, VLK, VLEK, VLAK, VLAJE, VLAJKA, FLEK, FLINTA, FLÍČEK, DLÁTO, DLABE, DLOHÝ, JEDLE, NUDLE, VIDLE, MADLO, MÝDLO, TLAPA, TLAČÍ, TLUČE, OTLAK, KLÁDA, KLACEK, KLIKA, KLÍN, KLEPE, HLAVA, HLÍNA, HLOUBKA, HLAS, HLEDÁ, HLÍDÁ, UHLÍ, HLADÍ, CHLAP, CHLUP, CHLÉB, CHLADÍ, ČLUN, ČLOVĚK, ČLÁNEK, ŠLE, MAŠLE, ŠLÁPOTA, ŽLUTÝ, ŽLUNA, VYŽLE, ŽLAB, ŽLUČ, CLO, CLONA, ZÁCLONA, SLON, SLUNCE, SLEVA, OSLÍK, SLANÝ, SLADKÝ, SLABÝ, ZLÝ, ZLATÝ, KOZLÍK, MAZLÍK, Zapojení do vět a větných stereotypů: PAVEL, KAMIL, MÍLA, BLANKA - VOLÁ – HALÓ, PAVEL, KAMIL, MÍLA, BLANKA – MALUJE – JABLKO, MOTÝLA, VLAJKU, LÍBA – HLEDÁ – BALÍK, LOPATU, JABLKO, PAVLA, TULIPÁN, LUPU, LÁLO –LÁLÓ, LALILO –LALILO, Klapalo –KLEPALO, KLIPY –KLAPY, KLIKA KLAPLA

ŠAutomatizace správné výslovnostiŠ

NAŠE MALÁ KAMILA, BAVILA SE BAVILA, FOUKALA MYDLINKY, BYLY Z NICH BUBLINKY. LIDLO, LIDLO, PODEJ MÝDLO, JE TAM DOLE, KDE JE BIDLO, MYDLIT BUDU JÁ I MILKA, POVLAKY I BÍLÁ TÍLKA.

ŠChyby při vyvozování hlásky LŠ

Podle náhradních mechanismů, kterými je hláska tvořena, se může se vyskytnout patologická výslovnost - *Šlambdacismus: bilabiální (obouretní)Š* - náhradním úkonem je aktivita rtů, *Š labiodentální (zuboretní) Š* - vyskytuje se jen zřídka, je tvořen závěrem horního rtu a dolních řezáků nebo dolního rtu a horních řezáků, *Š interdentalní (mezizubní) Š* - hláska je tvořena vysunutým hrotem jazyka mezi zuby, *Špalatální (patrový)Š* - hrot jazyka se stáčí nahoru a vzad (tzv. měkké [l]) Při oslabeném patrohltanovém závěru část výdechového proudu uniká nosní dutinou a hláska [l] má nosové zabarvení. Častou chybou je pohyb spodní čelisti směrem nahoru, v důsledku toho není zvuk hlásky čistý.

ŠÚkoly k textu: Š

Popište polohu pohyblivých artikulačních orgánů při vyvozování úžinové bokové souhlásky [l]. Vysvětlete akustické a artikulační vlastnosti hlásky. Realizujte prakticky vyvození souhlásky izolovaně a ve spojení s vokály, zároveň s vědomým zapojením optické a akustické kontroly (před zrcadlem).

ŠShrnutí: Š

Reedukace dyslalie probíhá v následujících etapách:

Přípravná cvičení, do nichž zařazujeme stimulaci kognitivních, motorických a sensorických schopností dítěte v přímé návaznosti na potřebu artikulace hlásky. Identifikace hlásky je při reedukaci dyslalie zejména auditivní, optické proprioceptivní – kinestetické a hmatové rozlišování hlásky. Vyvození hlásky probíhá jednou nebo kombinací více metod vyvození správného mluvního vzorce. Fixací se rozumí upevnění nového mluvního stereotypu v optimálním hláskovém spojení. Automatizace výslovnosti hlásky je posilování zafixovaného artikulačního stereotypu při spontánní mluvě.

ŠKontrolní otázky a úkolyŠ

Identifikujte úžinové frikativy F, V a popište metodiku reedukace. Identifikujte úžinovou frikativu J a popište metodiku reedukace. Identifikujte úžinové frikativy CH, H a popište metodiku reedukace. Identifikujte úžinové frikativy (sykavky ostré) S, Z a popište metodiku reedukace. Identifikujte úžinové frikativy (sykavky tupé) Š, Ž a popište metodiku reedukace. Identifikujte a popište metodiku reedukace úžinových frikativ (kmitavých vibrant) R, Ř. Identifikujte a popište metodiku reedukace úžinové frikativy (bokové laterály) L.

#2 Vybrané oblasti orientační logopedické diagnostiky dětí předškolního věku

§V této kapitole se dozvíte: §

o zásadách orientační diagnostiky jazykových schopností a komunikačních dovedností

§Po jejím prostudování byste měli být schopni: §

popsat význam logopedické prevence, vysvětlit, podle jakých hledisek lze určit přibližnou dosaženou úroveň ontogeneze řeči, vysvětlit význam orientační logopedické diagnostiky, prakticky realizovat orientační logopedickou diagnostiku ve vybraných oblastech.

§Klíčová slova kapitoly: složky řeči, orientační vyšetření slovní zásoby, orientační vyšetření gramatické jazykové roviny, orientační vyšetření pragmatické jazykové roviny, orientační vyšetření zvukové jazykové roviny, orientační vyšetření fonemtické diference§

§Průvodce studiem§

Orientační diagnostika v předškolním věku by měla směřovat ke zjištění průběhu vývoje jazykových schopností a komunikačních dovedností dětí za účelem plánování a volby vhodných prostředků stimulace a posilování komunikační kompetence.

#2.1 Význam orientační logopedické diagnostiky

Největší váha v osvojování jazyka a v rozšiřování dorozumívacích prostředků na člověku leží v jeho raném věku, předškolním věku a v období mladšího školního věku. Brierley (1996) vyjadřuje v této souvislosti přesvědčení, že vše co do malých dětí dobře a správně vložíme, v nich pravděpodobně celý život zůstane. Význam počáteční etapy v celku lidského života je prokázán a opakovaně je konstatováno, že dítě se za první čtyři roky svého vývoje naučí více než za kterékoliv další „čtyřletí“, včetně období vysokoškolského studia, které je považováno za dobu nejintenzivnějšího učení (Opravilová, E. 2001). Postupně se komunikační prostředky dítěte zdokonalují, jsou pružnější a komunikace dítěte s dospělým se stává nástrojem socializace, jeho přeměny z biologického jedince v kulturní bytost. Dítě se učí chápat své okolí i jeho vztahy, pravidla spoluzití s ostatními, učí se chápat sebe sama. Co si dítě osvojí v jazyce v počátečním období (základ výslovnosti, gramatická pravidla, syntax), sroste s ním tak pevně, že to přetrvává téměř celý život. Týká se to také neverbálních projevů chování (modulačních faktorů řeči, mimiky, gestikulace apod.). Ostatní jazykové jevy, které si dítě osvojí v procesu intelektualizace řeči, jsou vrchní vrstvou nad tímto základem. (Lechta, V. 2010)

Primárním úkolem předškolního vzdělávání je vytvářet dobré předpoklady pro pokračování ve vzdělávání tím, že za všech okolností budou maximálně podporovány individuální rozvojové možnosti dětí a umožňováno tak každému dítěti dospět v době, kdy opouští mateřskou školu, k optimální úrovni osobního rozvoje a učení, resp. k takové úrovni, která je pro dítě individuálně dosažitelná.

§Logopedická prevence je významnou součástí logopedické péče v širším pojetí jako oblast předcházení vzniku poruch komunikace a čtenářských obtíží, dále také oblast péče o kulturu řečového projevu mladé generace. §

Zcela oprávněně vzrůstají nároky na profesní kompetenci učitelek mateřských škol, mezi nimiž mají své nezastupitelné místo vedle kompetence pedagogické, didaktické, komunikační a sociální také kompetence diagnostické. Diagnostické dovednosti souvisí jak s respektováním vývojových individuálních charakteristik dítěte, tak s přizpůsobením stylu práce jednotlivcům i skupinám. Učitelka provádí průběžně orientační pedagogickou diagnostiku na základě dlouhodobého a každodenního styku s dítětem, aby mohla vytvořit příznivé podmínky pro výchovu a vzdělávání a reagovat na aktuální potřeby dětí. „Rizikovým“ dětem, u nichž se projevují výrazné odchylky v oblasti psychomotorického vývoje, má

mateřská škola poskytnout včasnou speciálně pedagogickou péči a tím zlepšovat jejich životní a vzdělávací šance. Dle Kucharské (2003) musí být učitelka mateřské školy schopna posoudit vývojovou úroveň jednotlivých dětí (zejména v heterogenních třídách). Pouhý chronologický věk nemůže stačit k dobré orientaci v tom, co dítě umí a dovede. K diagnostickým schopnostem učitelky mateřské školy nesmíme zapomenout zařadit také schopnost provádět orientační diagnostiku řečových dovedností dítěte, která je důležitá z hlediska plánování obsahu logopedické prevence. **ŠOrientální logopedická diagnostika Š** upozorní na nedostatky v řečovém vývoji a je předstupněm plánování činností v oblasti celkového posilování komunikační kompetence dítěte. Přirozeným požadavkem je odpovídající vysokoškolské logopedické vzdělání (logoped, logopedický asistent) alespoň jedné z učitelek příslušné mateřské školy, aby na základě svých znalostí dokázala vývoj řeči u dětí odborně garantovat (Zezulková, 2013). *Š Logoped Š* je absolvent magisterského vysokoškolského studia v oblasti pedagogických věd se zaměřením na speciální pedagogiku – logopedii ukončeného státní závěrečnou zkouškou z logopedie. *Š Logopedický asistent Š* je absolvent vysokoškolského bakalářského studijního programu v oblasti pedagogických věd zaměřeného na speciální pedagogiku, ukončeného závěrečnou zkouškou/státní zkouškou z logopedie, resp. surdopedie a pracuje vždy pod metodickým vedením logopeda, zpravidla ze speciálně pedagogického centra.

ŠÚkoly k textuŠ

Vyhledejte a prostudujte v odborné literatuře (viz citovaná a doporučená literatura) nejtypičtější procesy etap ontogenetického vývoje řeči u dětí v raném a předškolním věku.

ŠV rámci orientačního posouzení je možné u dětí určit přibližnou dosaženou úroveň ontogeneze řeči z hlediska: Š

vývojových fází, jejichž označení vystihuje nejtypičtější procesy, jež v dané fázi probíhají jazykových rovin, formy interindividuální komunikace

Toto rozdělení umožňuje orientačně posoudit komunikaci z hlediska průběhu, dosaženou úroveň řeči ve složce **Š receptivní i expresivní. Š**

Úroveň *Šreceptivní složky řečiŠ* (porozumění řeči) je ovlivněna úrovní sluchové percepce, slovní zásobou, psychickými kvalitami dítěte, vnějším prostředím a dalšími faktory. Úroveň porozumění se projevuje v pochopení a provádění slovních příkazů, úkolů a otázek, tedy v reakcích na výzvy, pochopení slovního výkladu, jeho zpětné reprodukce apod. (Klenková, 2000)

Diagnostiku porozumění řeči realizujeme pomocí předmětů, které označujeme, později jmenujeme předměty a jevy na obrázku a dítě ukazuje. V průběhu ontogenetického vývoje řeči sledujeme, že dítě nejdříve rozumí a teprve potom mluví a tento princip platí i později při výuce. Je snazší jevy ukazovat, popř. přikládat pojmy ke konkrétním jevům než o nich „jen“ hovořit. Zjišťujeme vykonávání instrukcí, klademe dítěti otázky přiměřené jeho věku, zjišťujeme porozumění pojmům, v primárním vzdělávání porozumění obsahu čteného textu apod.

V řeči *Š expresivní Š* (mluva, mluvení) sledujeme vedle artikulace také rozsah slovní zásoby, správné používání gramatických kategorií, mluvní pohotovost, vybavování slov, tempo řeči, plynulost a modulační faktory. Úkoly, ve kterých dítě pojmenovává předměty nebo činnosti už nespádají do řeči receptivní, protože dítě při aktivizaci slovní zásobu pracuje na vyšší úrovni (Zelinková, 2001). Nedostatky v některé z uvedených oblastí se negativně projevují jak poruchami artikulace, tak následně při osvojování grafické podoby řeči a ovlivňují celkovou školní úspěšnost žáka. Malá slovní zásoba je příčinou mnoha obtíží od neporozumění výkladu, čtenému textu až po neschopnost vyjádřit své myšlenky, prokázat znalosti. Časté

porušení gramatických pravidel mluvené řeči je důsledkem nižší úrovně jazykového citu, nedostatečných zkušeností např. vlivem opožděného vývoje řeči a nižší schopnosti přenášet zkušenosti gramatické stavby mateřského jazyka z jednoho slova či skupiny slov na další. K orientační diagnostice je vhodné využít např. metodu popisu obrázků, vyprávění podle obrázků, dramatizaci pohádky, tvořivé hry s určením rolí, zkoušku jazykového citu, volné vyprávění dítěte apod.

#2.2 Orientační vyšetření sluchu

Nezbytnou podmínkou osvojení řeči v obou složkách je sluch, přičemž významnější podíl má v oblasti receptivní. V expresivní oblasti se sluch uplatňuje při akusticko - fonační zpětné vazbě. Stimulace **šmyslového vnímání** s důrazem na rozlišování sluchových vjemů výrazně podporuje dosažení očekávaných jazykových schopností a komunikačních dovedností. Od dítěte před vstupem do základní školy se v oblasti sluchové percepce (sluchová poznávací činnosti) očekávají schopnosti:

reagovat na akustické signály, rozlišovat zvuky (běžných předmětů a akustických situací i zvuky jednoduchých hudebních nástrojů), rozlišovat zvuky lidské řeči od ostatních zvuků, slabikové analýzy a syntézy (vytleskává slabiky ve slově, složí slovo z několika slyšených slabik), hláskové analýzy a syntézy (rozpozná počáteční hlásku ve slově, rozdíl mezi hláskami). orientace ve zvukové struktuře delších mluvních celků.

Sluch se podílí na obou složkách řeči, přičemž významnější podíl má v oblasti receptivní. V expresivní oblasti se sluch uplatňuje při akusticko - fonační zpětné vazbě. Poškozený sluch, který neumožňuje příjem řečových signálů omezuje nebo dokonce vylučuje spontánní tvorbu řeči. Stav sluchového vnímání má vliv také na vnímání času a prostoru. Vady a poruchy sluchu u dětí před fixací řeči mají za následek vždy poruchu vývoje řeči, která ovlivňuje rozvoj komunikační kompetence. Potíže v komunikaci jsou o to větší, o časněji sluchová vada vzniká. U vrozených sluchových vad, popř. získaných do tzv. fixace řeči (6-8 let věku) se řeč nevyvíjí a získané řečové stereotypy se rozpadají. Dítě se vyvíjí nadále jako neslyšící. Lepší prognózu mají sluchové vady, které vznikají již u zafixované řeči (Lejska, 2003).

ŠPrůběh orientační sluchové zkouškyŠ

Cílem orientační sluchové zkoušky je zjistit, zda dítě dobře slyší, resp. signalizovat nebo naopak vyloučit sluchovou vadu.

Slovní orientační vyšetření sluchu provádíme v tiché místnosti hlasitou řečí a šeptem. Při šeptané řeči si postavíme dítě na vzdálenost 6 m, při hlasité řeči dodržujeme vzdálenost 8-10 m. Dítě si postavíme bokem k sobě, asistent dítěti zakryje oko z naší strany a zároveň druhé ucho. Neumí –li dítě správně zopakovat námi vyslovená slova, zmenšíme vzdálenost mezi ním a námi, přiblížíme se o 1 m. Pečlivě si zaznamenáme tu vzdálenost, ze které dítě slyší všechna námi vyslovená slova, a to s rozlišením slyšení hlubokých a vysokých hlásek.

Použijeme proto slova (v zásobě máme asi 10 slov z každé varianty):

s převažujícími hlubokými hláskami: Buben, doba, houba, budeme, roura, podlaha, s

převažujícími vysokými hláskami: Silnice, sestřička, vesnice, svačinka, slepička....

Obsahu slov dítě musí rozumět!

Sledování slyšení hlubokých a vysokých hlásek (tónů) je důležité z hlediska určení typu sluchové vady. Při převodní sluchové poruše bude dítě špatně slyšet slova s hlubokými hláskami, při poruše percepční špatně slyší vysoké hlásky. Z toho vyplývá, že nedoslýchavý s poruchou převodní rozeznává slova hlasitou i šeptanou řečí z přibližně stejné vzdálenosti (slyší málo, ale slova rozeznává), zatímco nedoslýchavý při poruše percepční špatně rozeznává vysoké tóny, tedy i šepot (slyší málo a navíc zkresleně).

ŠHodnocení sluchové zkouškyŠ

Sluch je v pořádku, když dítě slyší hlasitou řeč ze vzdálenosti 6m, šeptanou řeč ze vzdálenosti 3m:

@

Šprávé uchoŠ		Šlevé uchoŠ
6 m	Vm ¹	6 m
3 m	Vs ²	3 m

&

Vm¹ (vox magna) = záznam pro hlasitou řeč, 10 m = vzdálenost dítěte od administrátora testu
Vs² (vox silbilans) = záznam pro šeptanou řeč, 6 m = vzdálenost dítěte od administrátora testu

Výsledky orientačního vyšetření zaznamenáváme do připraveného diagnostického listu (příloha 4).

ŠPříkladŠ zápisu orientační sluchové zkoušky:

Odchytky u hlubokých tónů na pravém uchu: 2m – Vm – 6m Zápis orientačně ukazuje na

Špřevodní vadu Š sluchu na pravém uchu. Odchytky u vysokých tónů na levém uchu: 3m – Vs – 1m Zápis orientačně ukazuje na **percepční vadu** sluchu na levém uchu.

ŠDůležité upozornění: Š

Uvedený způsob vyšetření sluchu je pouze orientační, při podezření na nedostatky sluchové percepce doporučíme dítě k odbornému lékařskému vyšetření.

ŠKorespondenční úkol č. 1Š

Proveďte u dítěte orientační vyšetření sluchu a výsledky zaznamenejte do diagnostického listu. Formulujte závěrečnou zprávu.

#2.3 Orientační vyšetření fonemické diference

Fonemická diference je vývojový proces, v jehož průběhu se dítě učí vnímat fonologické prvky řeči, učí se vybírat ze zvuků lidské řeči právě ty, které mají v systému mateřského fonologickou platnost (mají v příslušném jazyce signální význam). Postupné vyzrávání fonemické diference není zaručeno jen dostatečnou sluchovou ostrostí ale je výsledkem složité fonemické analýzy a syntézy (kterými se vyberou z komplexu zvukových znaků základní fonemické znaky). Fenomén uvědomování si hláskové struktury slova je považován za mimořádně důležitý pro osvojování grafické podoby řeči. S jistotou můžeme říci, že slabší úroveň schopnosti orientace ve zvukové struktuře mateřského jazyka může signalizovat potíže ve zvládnutí požadavků školy nejen v začátcích povinné školní docházky, ale v celém jejím průběhu. (Zezulková, 2009) Nestačí tedy jen slyšet, ale je nutné slyšené rozlišovat, diskriminovat mluvní celky nebo slova podle určitých znaků (distinktivních rysů) v jejich akustické struktuře. (Šlapal, 1996)

Studie o sledovaném vývoji odpovídajících oblastí mozku ukázaly, že již v raném období děti vnímají informace o jazyku a slovu. To zpětně ovlivňuje jejich vývoj paralelně s procesy učení. Záleží jak na biologických základech pro osvojování řeči, tak na způsobu zprostředkování zvuků lidské řeči a na prostředí, v němž dítě žije. Kvalitu auditivní diference zvuků lidské řeči ovlivňují řečové podněty, zprostředkované primárně osobními kontakty. Auditivní diference řeči se po prvním roce věku zdokonaluje a vznikají nová reflexní spojení v mozku. U dětí se zpravidla na počátku vlastního vývoje řeči projevuje vytríbené **Š fonemické vnímání Š**, které se projevuje schopností přesně napodobit i drobné odstíny ve zvucích lidské řeči z vlastního mikroprostředí. Bezprostřední vnímání garantuje smyslová percepce, následně jsou vjemy registrovány pamětní fixací a upevňovány aktivováním pamětních stop, přičemž bezprostřední sluchové vnímání je vždy výběrové na základě individuálních zkušeností. Později s rozvojem intelektu však dítě obsah sděleného

upřednostňuje před formou a jednotlivé segmenty zvuků řeči často vnímá nepřesně. Kolem třetího roku věku začíná rozlišovat slova ve větě a dělit nejprve dvojslabičná a později složitější slova na slabiky. **§Fonemická diferenciac** se rozvíjí v důsledku koordinované činnosti analyzátorů souběžně s rozvojem vyšších kognitivních funkcí. Elementární mluvní zvuky nestačí jen sluchovou cestou rozlišit, dítě si je musí uvědomit a pochopit zvukovou strukturu mluvního celku. Jde o schopnost vědomé manipulace se zvuky lidské řeči na úrovni slov, slabik a hlásek. Fonologické procesy podléhají harmonogramu fyziologického vývoje a vzájemně se prolínají. Dítě nejdříve diferencuje velmi odlišné zvuky mateřského jazyka, potom čím dál podobnější zvuky, až se naučí sluchem diferencovat i ty nejjemnější rozdíly mezi fonémy. Norma k dosažení posledního stadia se uvádí šest a půl roku, krajní hranice sedm až osm let. Dítě začíná chápat, že slabiky a slova jsou tvořeny zvuky lidské řeči, které jsou reprezentovány grafickými znaky. *§ Fonemické uvědomování §* umožňuje rozlišovat elementy řeči a chápat obsah sdělení. Na této schopnosti se podílí jak oblast sluchového vnímání, tak oblasti vyšších kognitivních funkcí mozku.

Úroveň fonemické diferenciac přispívá k správné výslovnosti, k pochopení významu slov a zpětně správná výslovnost posiluje rozvoj fonemického uvědomování. Před vstupem do školy, kdy dítě plně zvládá řeč suprasegmentálně (dynamika, přízvuk, melodika) i segmentálně (tvorba hlásek, slabik, slov) a verbální projev se ve všech jazykových rovinách čím dál tím více přibližuje řeči dospělých. Naopak nerovnoměrné či opožděné vyzrávání fonemické diferenciac se zpravidla negativně projeví v období školní docházky, kdy dítě poznává slovo v řeči jiných a umí jej celkem přesně reprodukovat, když má ale slovo napsat, nedokáže si ujasnit jeho hláskovou strukturu a výsledné slovo je napsáno chybně.

Sluchové vnímání je složitá funkce a podle Zelinkové (2001) jsou zvuky neřečové přednostně analyzovány různými oblastmi pravé mozkové hemisféry, zatímco zvuky řečové jsou zpracovávány hemisférou levou. Diagnostika fonemické diferenciac je zaměřena na vnímání a rozlišování prvků lidské řeči. Např. pro zjištění, zda dítě poznává první hlásku ve slově, lze použít *§Obrázkovou zkoušku sluchového vnímání pro předškolní věk,§* kterou sestavil Žlab. Materiál obsahuje 16 obrázků na 14 kartičkách, z toho čtyři zácvičné. Dítě vyhledává slova, která začínají stejnou hláskou, a tvoří dvojice obrázků podle začínající hlásky. Zelinková (2001) však upozorňuje, že zde nejde o sluchovou percepci v čisté podobě, protože vyanalizování hlásky musí předcházet vybavení si názvu předmětu na obrázku. Pro účely diagnostiky sluchové diferenciac sestavila Zelinková (2001) zkoušku, kterou tvoří deset dvojic slov lišících se jednou hláskou. Dvojice jsou uspořádány od nejsnazší k obtížnější, tj. od slov, která se liší první hláskou, přes poslední rozlišující hlásku až po slova, jež mají rozdílnou hlásku prostřední. Zkoušky sluchové analýzy a syntézy jsou běžně užívány jako součást baterie zkoušek při diagnostice specifických poruch učení. Mikulajová (2004) sestavila pro ověřování metodiky Tréninku jazykových schopností podle D. B. Elkonina *§ Skríning fonemického uvědomování §*, ve kterém je posuzováno 11 oblastí sluchové diferenciac od uvědomování a produkci rýmů přes slabikovou a hláskovou analýzu a syntézu až k vynechávání a substituci hlásek. V logopedické praxi se používá standardizovaný test *§ Hodnocení fonemického sluchu §* u předškolních dětí, který sestavili Škodová, Michek, Moravcová (1995). Test se je určen pro logopedy, foniatry, dále pro potřeby speciálních škol, speciálně pedagogických center a pedagogicko – psychologických poraden. Dříve se hodnotila úroveň fonemické diferenciac u dětí slovními testy, které byly koncipovány pro dospělé a dětem často unikal smysl slova. Při jiném typu testu bylo užito soustavy bezsmyslných slabik a dítě mělo rozeznat totožnost nebo odlišnost dvou slabik. Pro běžnou pedagogickou praxi je využití testu náročné z hlediska časového i organizačního,

častěji se proto provádí orientační diagnostika. K orientačnímu vyšetření můžeme použít dvojice obrázků, jejichž název se odlišuje vždy jedním fonémem (např. obrázky pila – bila, myje – pije, nos – noc, kos – nos, kráva – tráva, myška – miska, vila – víla atd.), jak uvádí Klenková (2000). Sledujeme, zda dítě ukáže vždy námi požadovaný obrázek, zda je schopno rozlišovat slova, ve kterých foném změníme. Lechta (2003) uvádí kromě výše uvedeného způsobu pro zjišťování schopnosti diferenciaci správného a chybného znění daného fonému postup, kdy se střídavě artikulují obě varianty, přičemž posuzovaná osoba má signalizovat (např. zdvihnutím ruky či jiným dohodnutým signálem), kdy slyšela chybnou variantu. Nezbytné je přitom zabránit možnosti odezírání. Tento způsob je vhodnější u dětí školního věku a dospělých.

Inspiraci pro orientační diagnostiku, popř. pro sestavení vlastního nestandardizovaného testu můžeme hledat v další odborné literatuře, např. Diagnostika předškoláka (Klenková, Kolbábková 2003), Logopedie v praxi (Štěpán, Petráš 1995), Poruchy učení (Zelinková 2003) apod. Nejistí – li se včas narušená schopnost fonematické diferenciaci a nezahrne –li se do plánu rozvoje řeči, v mnohých případech se čas logopedické péče zdánlivě „z neznámých důvodů“ neúměrně prodlužuje, a to bez adekvátního úspěchu.

ŠPrůběh orientační diagnostiky fonematické diferenciaci

Sledujeme: Š

rozlišování neřečových zvuků (běžných předmětů a akustických situací i zvuky jednoduchých hudebních nástrojů), rozlišování řečových zvuků, schopnost rytmického cítění, pomáhá dětem při orientaci ve slabičné struktuře slova, snadněji tak dešifruje jeho význam, umožňuje zvládnout rozklad slov na slabiky- dítě si uvědomí, že slovo se skládá z menších částí, zlepšuje výslovnost hlásek a rozšiřuje slovní zásobu, schopnost slabikové analýzy a syntézy (vytleskává slabiky ve slově, složí slovo z několika slyšených slabik) schopnost hláskové analýzy a syntézy (rozpozná počáteční hlásku ve slově, rozdíl mezi hláskami) orientaci ve zvukové struktuře delších mluvních celků.

Výsledky orientačního vyšetření zaznamenáváme do připraveného diagnostického listu přímo nebo z audio/video záznamu průběhu vyšetření.

ŠPříklady orientační diagnostiky fonematické diferenciaci dle použité metody:

Vyšetření fonematické diferenciaci s využitím obrázků Š (musíme mít dostatečný obrázkový materiál!)

Předřikáváme dvojice slov, děti ukazují na obrázek, znázorňující slyšené slovo. Příklady: s – z: kosa – koza; s – c: pec – pes; s – ž: síla – žíla; c – č: pece – peče; c – ž: líce – líže; z – ž: vázy – váží; š – ž : věšák – věžák; š – č: liška – líčka; č – s: bača – basa; č – ž: čapka – žabka; s – š: miska – myška; l – v: lata – vata; l – r: lampa - rampa; p – t: prám – trám; p – b: puk – buk; v – b: vije – bije; v – p: válec – palec; t – k: trčí – krčí; t – d: topil – dopil; n – m: noc – moc; d – z: duby – zuby; t – ř: tyká – tiká; d – ř: dýky – díky; n – ř: nemá – němá.

ŠVyšetření fonematické diferenciaci bez obrázků Š (dítě nesmí administrátorovi odezírát pohyby rtů)

Předřikáváme dvojice slov, děti určují, jestli slova znějí stejně nebo rozdílně. Odpovídají buď slovně nebo zvedají karty s nápisy (stejná – různá) apod. Příklad: koza – kosa, koza- koza, rak – rok , noc - moc , meč-leč, pes-pes, kopa-kope, rok-rok apod.

Předřikáváme slova, ve kterých se vyskytuje daná hláska a to správným i nesprávným způsobem. Dítě signalizuje – např. zvednutím ruky, tlesknutím, kdy jsme danou hlásku vyslovili nesprávně.

Schopnost rozlišovat slova ve větě – tzv. „Go test“ (doslova „teď test“). Dítě čeká až uslyší slovo \$ „teď“ \$ a provede předem domluvený motorický úkon (např. hodí míč do koše). Tímto testem můžeme zároveň zjistit, která slova jsou pro dítě obtížně identifikovatelná.

\$Příklady orientační diagnostiky fonemické diferenciací vybraných oblastí :

rozlišování koncovek ve slově: *Co se rýmuje?* \$ Pes – les, pes – bouda, koleno – poleno, liška – šiška, stůl – židle, auto – řidič (dítě odpovídá : rýmuje se – nerýmuje se), **\$rýmování:**

Vymysli rým ke slovu \$ – les (pes), slůně (vůně), míč (klíč). **\$změna znělosti ve slově** \$ (tělo – dělo; bije – pije; koza – kosa; vosy – vozy; **\$změna hlásky ve slově** \$ (cesta – vesta; moucha – mouka);

\$změna délky samohlásek \$ (paní – páni, Pá pá – papá); **\$rozlišování sykavek** \$ (ssss - zzzz, cccc (pára) – čččč, žžžž (čmelák) – šššš); **\$rozlišování slov, zda zní nebo nezní stejně:** \$ kočka – kočka, bába – bába, pije – bije, miska – myška, tyká – tiká, nemá – nemá, lata – látá;

\$rozlišování slabik, zda zní nebo nezní stejně: \$ bim – pim, bu – bu, pu – bu, ha – cha, ha –

ha, ci – či, ci – ci; **\$slabiková analýza :** *Řekni (popř. ukaž), které slovo říkám:* \$ ko –čá –rek, jab – líč – ko, o – več – ka; \$ *Na co myslím* \$: na ka.....; na mi.....; na hru.....,keta,sek,dle (dítě doplňuje celá slova); **\$hlásková analýza :** *Řekni (popř. ukaž), které slovo říkám:* \$ s-o-v-a; v-o-d-n-í-k; d-o-m-e-č-e-k; \$ *U kterého slova slyšíš na začátku* \$ M, O, D...; \$ *Co slyšíš na začátku slova* \$: měsíček, deštník..... \$ *U kterého slova slyšíš na konci* \$-K, -Č ? \$ *Co slyšíš na konci slova* \$: kytka, měsíček?

\$Příklady orientační diagnostiky fonemické diferenciací dle chronologického věku

dítěte: Věk: 3-5 let

Cíl: Rozlišování neřečových zvuků

Obsah: Dopravní prostředky (auto, vlak, motorka), předměty (cinkot sklenic, vrzání dveří, tikot hodin...), hudební nástroje, melodie písně

Pokyny: Jaký zvuk vydává předmět/zvíře na obrázku?

Zácvik : pes – štěká, sklenice - cinká

Vyber obrázek podle zvuku. Zácvik : štěkot psa – které zvíře slyšíš? zvuk hry na klavír – který hudební nástroj slyšíš?

\$Cíl: rozlišování řečových zvuků \$ (rozlišování figura – pozadí, schopnost vnímat zvuky na komplexním zvukovém pozadí):

Obsah: Reakce na hlas konkrétní osoby/dítěte pohybem (tlesknutí, dřep...). Reakce na domluvené slovo během vyprávění (např. vlak, babička.....)

\$Cíl: slabiková analýza

Obsah : Rytmizace slov na slabiky. Zkouška dvojice obrázků s odlišným fonémem (pes – pec, miska – myška). Pozornost věnujeme sykavkám a polosykavkám (děti vybírají ke zvuku obrázek nebo naopak k obrázku vydávají zvuk): Kočka – ččččí, Mašinka – šššš, Čmelák – žžžžž, Cvrček – cccc, Had – sssss, Moucha – zzzzz ad. **\$Věk: nad 5 let**

Cíl: akustické rozlišování slov (stejná – různá) \$

Obsah: Hra na kouzelná slovíčka. Zácvik : pes – pes – jsou to dvě stejná slova? Pes – pus – jsou toto dvě stejná slova? Pokud dítě chápe instrukci, pokračujeme: Pec – pes, koza – kosa, sešit – šešit, ten – den, buben – pupen, šok – sok. **\$ Cíl: akustické rozlišování první slabiky ve slově** \$ (Používáme slova složená z otevřených slabik, např. motyka, Vánoce...):

Pokyny: Kterou slabiku slyšíš na začátku slova : **\$ Mo \$** – ty – ka, **\$ ko \$** – lo – toč.

\$Cíl: akustické rozlišování první hlásky ve slově \$ (zvýšenou pozornost věnujeme sykavkám a polosykavkám): Pokyny: Kterou hlásku slyšíš na začátku slova : čelo, šnek, želva, cop, slon, zima. **\$ Věk: 5 - 7let**

Cíl: akustické rozlišování slov \$ (stejná – různá) - využijeme slovíčka, která nedávají smysl

Obsah: Hra na kouzelná slovíčka

Zácvik : Dik – dik – jsou to dvě stejná slova? Dik – dyk – jsou toto dvě stejná slova? Pokud dítě chápe instrukci, pokračujeme: ský – cký, těl – tel, saš – šas, fryk – flik, štik – štik, dad – bad, ben – bem, hak – chak, dun – tun a proložíme stejnými dvojicemi : den – den, bum – bum

ŠCíl: akustické rozlišování poslední hlásky ve slově (6-7): Š

Pokyny: Kterou hlásku slyšíš na konci slova, používáme slova končící souhláskou (uzavřenou slabikou) – palec, kopec, počítač, topol. Nepoužíváme slova se znělými hláskami (lev-lef, led - let...)

ŠCíl: akustické rozlišování prostřední hlásky ve slově (6-7): Š

Pokyny: Ve kterém slově slyšíš hlásku „š“ (kopec, myška, lepidlo, kočka, muška....)

ŠCíl: Slabiková a hlásková analýza a syntéza (další příklady): Š

Pokyny: Které slovo říkám? Ko –lo -toč (slabikujeme). Rozlož slovo na slabiky: Koleno (slabikuje dítě). Které slovo říkám? O – k – o (vyhláskujeme). Rozlož slovo na hlásky: koš (vyhláskuje dítě)

ŠZávěr: Š

Zhodnotíme výsledky a navrhne individuální plán rozvoje fonemické diferenciaci ve vybrané oblasti.

ŠKorespondenční úkol č. 2Š

Proveďte orientační vyšetření fonemické diferenciaci ve vybrané oblasti u dítěte a výsledky zaznamenejte do vlastního diagnostického listu. Navrhněte individuální plán podpory rozvoje fonemické diferenciaci.

#2.4 Orientační diagnostika řečového projevu se zaměřením na jazykové roviny

Zásady orientační diagnostiky řeči :

Diagnostika probíhá v přirozených podmínkách v době, kdy je dítě adaptováno v novém prostředí. Diagnostika probíhá průběžně, nikoli jednorázově. Nutné je mít připraveny přehledné záznamové archy. Dbáme na spontánní projev dítěte a bezpečné navázání kontaktu. Dítě/žák do mluvního projevu zásadně nenutíme. Dbáme na vhodnou motivaci. Dítě by nemělo mít pocit, že je středem zvýšené pozornosti. Záznam si děláme nenápadně, vhodnější je audio nebo videozáznam. Respektujeme jak fyziologické, tak specifické zvláštnosti ve vývoji řeči u dětí s mentální retardací.

ŠMetody: Š popis obrázku, vyprávění, dramatizace, pozorování, hra ad.

ŠPomůckyŠ

použijeme připravené soubory obrázků podle slovních druhů, které by dítě mělo používat – s ohledem na jeho individuální možnosti a přiměřené jeho verbálnímu věku, např.: soubor obrázků z domácího prostředí, ze školního prostředí, zájmové činnosti, u lékaře, v obchodě, soubor obrázků s činnostmi – kočka mňouká, pes štěká, maminka vaří, soubor obrázků pro určování vlastností: malý dům, vysoký strom, veselý chlapec, kulatý míč, soubor obrázků s využitím předložek – na stole, pod stromem, vedle auta, za domem, soubor obrázků pro určení nadřazených pojmů – hračky, květiny, ovoce, nádobí, nábytek, soubor obrázků pro určení protikladů: velký - malý dům, vysoký – nízký strom, úzká – široká cesta, soubor obrázků pro určení souvislostí – po dešti jsou kaluže, pes hlídá dům, učitel učí děti, prodavač prodává pečivo, soubor obrázků pro přirovnání: vysoký jako topol, rychlý jako závodník, pomalý jako želva

#2.4.1 Orientační vyšetření lexikálně sémantické jazykové roviny (slovní zásoby)

ŠSledujeme: Š pasivní slovní zásobu – dítě dle našich pokynů vybere obrázek, aktivní slovní zásobu – dítě vezme obrázek do ruky, popř. na něj ukáže a pojmenuje. Výsledky orientačního

vyšetření zaznamenáváme do připraveného diagnostického listu (příloha 5) přímo nebo z audio/video záznamu průběhu vyšetření.

§Závěr: §

Zhodnotíme výsledky a navrhne individuální plán rozvoje slovní zásoby.

§Korespondenční úkol č. 3§

Proveďte orientační vyšetření úrovně slovní zásoby u dítěte/žáka s lehkou mentální retardací a výsledky zaznamenejte do diagnostického listu. Navrhněte individuální plán rozvoje slovní zásoby.

#2.4.2 Orientační vyšetření gramatické jazykové roviny

§Sledujeme: §

používání slovních druhů, určování rodu pomocí zájmen (ten, ta, to), ohýbání slov (tvary), rozlišování jednotného a množného čísla, užívání minulého času, používání podmínovacího způsobu sloves, užívání přivlastňovacích tvarů zájmen (její, jejich, tátovo.....), tvorbu vět (holé věty, víceslovné věty, souvětí), recitaci krátké říkanky, vypráví krátký příběh (podle obrázku, bez obrázku), Výsledky orientačního vyšetření zaznamenáváme do připraveného diagnostického listu (příloha 6) přímo nebo z audio/video záznamu průběhu vyšetření.

§Závěr: §

Zhodnotíme výsledky a navrhne individuální plán rozvoje gramatické jazykové roviny.

§Korespondenční úkol č. 4§

Proveďte orientační vyšetření gramatické jazykové roviny u dítěte/žáka s lehkou mentální retardací a výsledky zaznamenejte do diagnostického listu. Navrhněte individuální plán podpory rozvoje gramatické jazykové roviny.

#2.4.3 Orientační vyšetření pragmatické jazykové roviny

§Sledujeme: §

zda dítě dobře rozumí pokynům, jak používá řeč v sociální komunikaci (s vrstevníky a dospělými)

Výsledky orientačního vyšetření zaznamenáváme do připraveného diagnostického listu (viz příloha 7) přímo nebo z audio/video záznamu průběhu vyšetření.

§Závěr: §

Zhodnotíme výsledky a navrhne individuální plán rozvoje pragmatické jazykové roviny.

§Korespondenční úkol č. 5§

Proveďte orientační vyšetření pragmatické jazykové roviny u dítěte/žáka s lehkou mentální retardací a výsledky zaznamenejte do diagnostického listu. Navrhněte individuální plán podpory rozvoje pragmatické jazykové roviny.

#2.4.4 orientační vyšetření zvukové jazykové roviny

Cílem orientační diagnostiky výslovnosti je zjistit, které hlásky dítě nevyslovuje vůbec, které nahrazuje jinou hláskou a které vyslovuje vadně. Podle výsledků diagnostiky pedagog provádí výběr specifických preventivních aktivit (rozvoj motoriky mluvidel, fonematické diferenciací, výběr říkadel, básní a písní, pohádek k dramatizaci apod.), které uplatňuje jak při kolektivních činnostech, tak individuálně podle potřeb dětí/žáků. Reeducaci výslovnosti garantuje vždy logoped, příp. ve spolupráci s logopedickým asistentem.

§Sledujeme: §

srozumitelnost řeči, výslovnost samohlásek, výslovnost souhlásek, prozodické faktory (tempo, plynulost, síla hlasu)

§Zásady orientační diagnostiky výslovnosti : §

dodržujeme zásadu individuálního přístupu – oslovujeme dítě jménem, obracíme se řečí nikoli na celý kolektiv najednou, ale na jednotlivé děti, a to nejen při rozhovoru, ale i při

vyprávění ve skupině (podporujeme tím porozumění a mluvní apetit). respektujeme pořadí fixačního procesu hlásek v českém jazyce, samohlásky souhlásky závěrové : p, b, m, t, d, n, ť, ď, ň, k, g, souhlásky úžinové jednoduché : f, v, j, h, ch, s, z, š, ž, souhlásky polozávěrové a úžinové se zvláštním způsobem tvoření : c, č, l, r, ř, Záznamový arch obsahuje všechny hlásky. Pořadí jednotlivých hlásek může být např. podle fyziologické námahy (od hlásek artikulačně snadnějších k obtížnějším) nebo podle místa tvoření. Zjišťujeme přítomnost hlásky na začátku, uprostřed a na konci slova. Obsah slov dítě musí znát. Lze použít i obyčejné napodobování zvuků. Slova k vyšetření výslovnosti je nutné vždy doplnit obrázky, dítě po nás slovo neopakuje!

Výsledky orientačního vyšetření zaznamenáváme do připraveného diagnostického listu (příloha 8) přímo nebo z audio/video záznamu průběhu vyšetření.

ŠZávěr: Š

Zhodnotíme výsledky a navrhne individuální plán rozvoje zvukové jazykové roviny.

@

ŠVýslovnostŠ	srozumitelná	obtížně srozumitelná	nesrozumitelná	nesprávná výslovnost hlásek:	
ŠLogopedická péčeŠ	nedochází	dochází	docházel	jiné:	
ŠŘečŠ	plynulá	neplynulá	tichá	hlasitá	monotónní

&

ŠKorespondenční úkol č. 6Š

Provedte orientační vyšetření zvukové jazykové roviny u dítěte/žáka s lehkou mentální retardací a výsledky zaznamenejte do diagnostického listu. Navrhněte individuální plán podpory rozvoje zvukové jazykové roviny.

ŠShrnutí kapitolyŠ

V běžné praxi pedagog provádí z časových důvodů nejčastěji orientační diagnostiku, která je jedním z prostředků odhalení obtíží a nedorozumění v průběhu edukace žáka. Speciální vzdělávání žáků s mentální retardací musí zabezpečovat učitel se speciálně pedagogickou kvalifikací se zaměřením na psychopedii a logopedii. Při orientační diagnostice vždy respektujeme fyziologické i specifické zvláštnosti ve vývoji řeči u dětí s mentální retardací. Výsledky orientačního vyšetření zaznamenáváme do připraveného diagnostického listu přímo nebo z audio/video záznamu průběhu vyšetření. Na základě zhodnocení výsledků diagnostiky navrhujeme individuální plán podpory a rozvoje řečových a jazykových dovedností.

ŠKontrolní otázky a úkoly: Š

Vysvětlete význam orientační diagnostiky řečových a jazykových dovedností. Z jakého hlediska můžeme hodnotit dosaženou úroveň v ontogenetickém vývoji řeči? Čím je ovlivněna a jak sledujeme receptivní složku řeči? Popište, co sledujeme v expresivní složce řeči. Vyjmenujte zásady orientační diagnostiky řeči. Popište průběh orientačního vyšetření sluchu. Popište průběh orientačního vyšetření fonemické diference. Popište průběh orientačního vyšetření slovní zásoby. Popište průběh orientačního vyšetření gramatické jazykové roviny. Popište průběh orientačního vyšetření pragmatické jazykové roviny. Popište průběh orientačního vyšetření zvukové jazykové roviny (výslovnosti).

§ Citovaná a doporučená literatura §

- DVOŘÁK, J.: *Logopedický slovník*. \$ Logopaedica clinica. Žďár n. Sázavou 1999.
- HLOŽEK, Z. *Základy audiologie*. \$ PdF Olomouc, 2005.
- HÁLA, B., SOVÁK, M. *Hlas, řeč, sluch*. \$ Praha: SPN, 1962.
- KÁBELE, F., VIMR, L. *Brousek pro tvůj jazýček*. Praha: Albatros, 1998.
- KLENKOVÁ, J. *Kapitoly z logopedie I*. \$ Brno: Paido, 1997, 2000.
- KLENKOVÁ, J. *Diagnostika předškoláka*, MC nakladatelství, Brno 2003.
- KRAHULCOVÁ, B. *Dyslalie/patlavost*. \$ Praha: Beakra, 2007. ISBN 978-80-903863-0-3
- KUTÁLKOVÁ, D. *Vývoj dětské řeči krok za krokem*. \$ Praha: Grada, 2005.
- KUCHARSKÁ, A. *Přehled pedagogicko – psychologické diagnostiky dětí předškolního věku*. In MERTIN, V., GILLERNOVÁ, I.(eds.) *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. \$ Praha: Portál, 2003.
- LECHTA, V. a kol. *Diagnostika narušenej komunikačnej schopnosti*. \$ Martin: Osveta, 2002.
- LECHTA, V. *Logopédia IV. Rozvíjanie reči*. \$ Trnava : PdF UK, 1985.
- LECHTA, V. *Symptomatické poruchy řeči*. \$ Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-572-5.
- MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. *Komunikace ve škole*. \$ Brno: MU, 1995.
- NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. \$ Praha: Grada 2005.
- NEUBAUER, K. *Artikulace a fonologické rozlišování hlásek*. \$ Hradec Králové, Tobiáš, 2011. ISBN 978-80-7311-118-2
- OHNESORG, K. *Fonetika pro logopedy*. \$ Praha: SPN, 1974.
- OHNESORG, K. *Naše dítě se učí mluvit*. \$ Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-25233-8.
- PAČESOVÁ, J. *Řeč v raném dětství*. \$ Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1979.
- PAVLOVÁ-ZAHALCOVÁ, A., OHNESORG, K., KANTOR, M. *Prevence poruch řeči*. \$ Praha: SPN, 1980.
- SIRŮČKOVÁ, M. *Zlatý klíček\$. \$100 říkanek ke správné výslovnosti*. \$ Praha: SPN, 1991.
- ZEZULKOVÁ, E. *Logopedická prevence v předškolním věku*. \$ PdF OU, 2007. 64 s.
- SOVÁK, M. *Logopedie*. \$ Praha: SPN 1972, 1981-a.
- SOVÁK, M. *Logopedie předškolního věku*. \$ Praha: SPN, 1989
- ŠTĚPÁN, J., PETRÁŠ, P. *Logopedie v praxi (metodická příručka)*. \$ Praha: Septima, 1995.
- TOMICKÁ, V. *Speciálně pedagogické metody využitelné v logopedické i speciálně pedagogické praxi*. \$ Liberec, TU, 2006.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. \$ Praha: Portál, 2000.
- VAŠEK, Š *Speciálněpedagogická diagnostika*. \$ Bratislava: Sapiaientia, 2004.
- ZELINKOVÁ, O. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program. Nástroje pro prevenci, nápravu a integraci*. \$ Praha: Portál, 2001.
- ZEZULKOVÁ, E. *Logopedická prevence v předškolním věku*. \$ Ostrava, PdF OU 2007.
- Distanční text.